januari 1962
jaargang 17 - no. 1

DE NIEUWE STEM

maandblad
voor
cultuur
en
politiek

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de eerste van iedere maand.

Oprichters: N. A. Donkersloot - O. Noordenbos - H. J. Pos - J. M. Romein.

Redactie: de twee eerstgenoemde oprichters - T. Haan - Fr. de Jong Edz. - Ank Steenis, secretaresse - W. F. Wertheim / voor Vlaanderen: J. Kruithof.

De redactieraad bestaat uit: Prof. Dr. R. F. Beerling - Dr. J. J. Buskes - Mr. G. J. P. Cammelbeeck - J. B. Charles - Dr. B. Delfgaauw - Dr. P. J. Meertens - Dr. A. Romein-Verschoor - Prof. Dr. J. M. Romein - Th. van Tijn.

Uitgave: Uitgeverij „NIMO", Monnickendam
Kerkstraat 48-50 – Telef. (02995) 336 – Giro 256907

Vertegenwoordiging voor België:
Uitgeverij-Boekhandel S. M., „Ontwikkeling", Somersstraat 22, Antwerpen, tel. 33 86 59, postrekening 383 38

Men wordt verzocht kopij, recensie-exemplaren enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het secretariaat der redactie: Ank Steenis, Cavaljéplein 128, Purmerend, tel. (02990) 1438. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt en persklaar is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.

Correspondentie over abonnementen, losse nummers, betalingen e.d. aan de uitgever, respectievelijk Belgische vertegenwoordiging.

INHOUD:

Anthonie Donker, In memoriam Antoon Coolen 1
L. Kolakowski, Lof van de inconsekwentie 3
J. C. van Schagen, Gedicht 13
A. H. Wertheim-Gijse Weenink, Een gladgestreken plooi in Zutphens historie 16
Anthonie Donker, Gedichten 32
Frans de Bruyn, Twee knikkers 35
Christiaan Terpstra, Gedichten 44
A. Romein-Verschoor, Kroniek van het proza 49
C. Ch. Mout, Gedichten 53
Lizzy Sara May, Gedicht 56
S. H. Delhaas, Mundus vult decipi (ergo decipiatur) 58
Kort bestek 61
Ex Libris 62

IN MEMORIAM ANTOON COOLEN

Met Antoon Coolen is een groter schrijver heengegaan dan men zich over het geheel genomen in ons land en in zijn literatuur-geschiedschrijving en kritiek tegenwoordig bewust is. Als van zovele van zijn tijdgenoten is zijn waardering aan sterke heffingen en dalingen onderworpen. Voor een deel deden zich die gelijktijdig en naast elkaar voor. Want men kan een geliefd en gevierd schrijver zijn, veel gelezen en gevraagd zonder aan het best-sellerschap en het succes ook maar iets van het hoge gehalte van het werk en het ernstige kunstenaarschap op te offeren, en toch in de actuele literaire critiek- en literatuurhistorie naar een stereotiepe plaats van te weinig aanzien teruggedrongen blijven. Dit heeft zich met Coolen duidelijk voorgedaan. Hem was nu eenmaal de plaats aangewezen van wat men bij voorkeur noemt een „regionaal schrijver", en die qualificatie is dan gemeenlijk niet bedoeld als een enkel geografische situering van zijn stof maar als een qualitatieve beperking, de aanwijzing van een minder ruime horizon, en van de beschrijving van als minder interessant of belangrijk geacht boeren- en dorpsleven. Marsman heeft hem aldus reeds getypeerd en men is hem dat stempel volgzaam en hardnekkig blijven opdringen. Daardoor heeft men niet kunnen en willen zien welk een rijke verbeelding deze geboren verhaler bezat, en hoe hij wist door te dringen tot in de vreemde geheimen en zonderlinge doolhoven van de menselijke ziel zoals die zich alom kan openbaren, ook als er geen stad, ook als er geen nadrukkelijke psychologische analyse aan te pas komt. Het wemelt in zijn boeken van mensen als scheefgewaaide bomen en gedrongen knotwilgen, van innerlijke bultenaars en manken. Hij heeft in beperkte omgeving (en waarlijk weer niet eens zo beperkt) de menselijke bedoening gadegeslagen met een onverbiddelijke scherpte van observatie en zwijgzame deernis, hij heeft daarbij een groot meesterschap van verhalen ontplooid zoals in ons land zelden of nooit geëvenaard en nauwelijks overtroffen is. Hij heeft voor altijd onvergetelijke

figuren geschapen in de grote romans van voor de oorlog, in Dorp aan de rivier, Herberg in 't misverstand en De goede moordenaar, en in die van na de oorlog, waarin opnieuw zijn kracht en zijn meesterschap bleken als romanarchitect, in De vrouw en de zeven slapers, De grote voltige en Stad aan de Maas (merkwaardig pendant van 'dorp aan de rivier').

Hij was een geboren en begenadigd romanschrijver, in de werkelijke zin van het woord, want zijn werk was evenals dat van Van Schendel nooit een voorwendsel om zichzelf te bespieden of een mislukte poging zich van zichzelf los te redeneren zoals in deze tijd de roman in toenemende mate is geworden; zijn problemen, zijn mensenvisie, zijn levensliefde gingen in zijn figuren schuil maar waren er des te intenser door tot kunst verwerkt. Hij ging er nooit op uit om de wereld te bekijken met een spiegeltje in de hand voor zelfaanschouwing, maar hij trok rond als Diogenes met enkel een lantarentje op zoek naar mensen.

Als men het eens beproefd had en volgehouden hem voor een Nobelprijs voor te dragen, zouden zijn kansen niet gering geweest zijn, en hij zou meer dan één winnaar van deze prijs, die weleens vaker in de „regionale" sfeer viel, zichtbaar hebben overtroffen. Zijn zeer grote bekendheid, al voor de oorlog in landen als Duitsland en Tsjechoslowakije, waar ongeveer al zijn werken werden vertaald, zou hem een goede kans hebben doen maken.

In de oorlog weigerde hij van Hitlers handlangers de zgn. Rembrandtprijs in ontvangst te nemen, hij is voor bedreiging moeten vluchten en zijn geliefde huis en werkplaats in Waalre werden leeggeroofd. Maar hij klaagde nooit. Onder alle omstandigheden van voor- en tegenspoed is hij onverstoorbaar zijn werk blijven doen, trouw en gesloten, stil en blijmoedig, misschien toch soms met een stille verbetenheid die echter onmerkbaar bleef. Hij werkte, in soberheid en eenvoud, streng voor zich zelf, nooit aflatend, altijd geïnspireerd.

Ook het eenvoudigste werk deed hij goed, een juryrapport, een kenschets van een landstreek, een geschiedenis van een industrie, met dezelfde vereniging

van liefde en vakmanschap. Midden uit het werk is hij opeens weggeroepen. Er stond nog zoveel te doen. Zijn werk kan alleen meer binnen het bereik der waardering komen, de gaafheid en kracht ervan kunnen het inzicht niet doen uitblijven, dat hij tot de groten behoorde.

Anthonie Donker

L. Kolakowski

LOF VAN DE INCONSEKWENTIE

Van consekwentie spreek ik hier alleen in zoverre als deze betrekking heeft op de overeenstemming tussen gedrag en denken of op de innerlijke overeenstemming tussen de algemene grondstellingen en hun toepassing bij het denken. Consekwent noem ik dus degene die van een aantal algemene, niet-tegenstrijdige grondstellingen uitgaat en die tracht, in alles wat hij doet en in al zijn opvattingen over wat men zou moeten doen, met deze grondstellingen in overeenstemming te blijven. Consekwent is dus degeen die het doden verkeerd vindt en daarom dienstweigert; die overtuigd is van de superioriteit van monogamie boven andere gezinsvormen en daarom zijn vrouw of haar man niet bedriegt; consekwent is de politie-agent die gelooft dat men de hand aan verordeningen moet houden en daarom iedere voetganger bestraft die de straat buiten de aangegeven oversteekplaatsen oversteekt, enz.

In de geschiedenis van de cultuur zijn er een hele reeks grote talenten op de extreme rechtervleugel, wier geschriften een onuitputtelijke bron voor beschouwingen over het beginsel van de consekwentie vormen: In Frankrijk zijn dit Bossuet, de Maîstre, Maurras. Dit waren mensen van een zekere intellectuele moed, die er niet voor terugschrokken hun grondstellingen tot de uiterste consekwentie gestand te doen en die hun principes in elke kwestie waarop ze van toepassing zijn, luidkeels te berde brachten. Joseph de Maîstre weet

wat de beste, door God gewilde wereldorde is, hij kent ook de hoogste waarde en de hiërarchie van deze orde. Hij toont zich opvallend consekwent door deze algemene principes op elk concreet geval toe te passen. De wereld is zo geschapen dat het kwaad erin moet bestaan; daar het kwaad bestaat moet het gestraft worden; als dit zo is dan moet iemand de straf voltrekken. Deze iemand is een onmisbare factor van de maatschappij-orde en daarom waard om geacht te worden. Zo schrijft de Maîstre dan een loflied op de beul: „Alle grootheid, macht en orde steunen op de beul: Hij is de roede en de teugel van de menselijke gemeenschap. Zou men deze onvatbare faktor uit de wereld lichten, dan zou op hetzelfde ogenblik orde voor chaos wijken, tronen aan het wankelen raken en de maatschappij ten onder gaan. God, die de macht geschapen heeft, is ook de schepper van de straf." De beul is dus, omdat zijn beroep schrikwekkend is, „een uitzonderlijk wezen en een bijzondere beschikking; een fiat van de scheppingskracht is noodzakelijk opdat men hem onder de leden van het menselijk geslacht aantreft".

Zo ook: geestelijke misdrijven zijn gevaarlijker dan materiële, want het goed van de geest is van groter gewicht; ze zijn ook smadelijker, want ze beledigen de majesteit van God, die groter is dan de majesteit van alle aardse soevereinen; de Maîstre schrijft daarom een loflied op de Spaanse inquisitie. Of: Galilei was zelf schuldig aan zijn proces omdat hij ondanks zijn belofte voortging met schrijven, omdat hij overeenstemming tussen het systeem van Copernicus en de bijbel zocht, omdat hij in de taal van het volk schreef en niet in het latijn; de Maîstre schrijft daarom een loflied op het college dat Galilei veroordeelde.

Wij moeten respect hebben voor dergelijke vaste beginselen, die niet terugschrikken voor hun eigen consekwenties — maar wij moeten tegelijkertijd vaststellen, dat de mensheid slechts dank zij haar inconsekwentie nog voortleeft. Wat verlangt men van de soldaat, die naar het front gaat? Alleen dat hij zich consekwent houdt aan het principe van de rechtvaardige verdediging van zijn vaderland. (Ik zeg „verdediging", want

de oorlog kent — zoals men weet — alleen verdediging en dan nog alleen een rechtvaardige.) Veldslagen die door consekwente soldaten gevoerd worden, kunnen pas eindigen wanneer aan een van beide zijden de laatste soldaat de geest geeft. Wat verlangt men van een staatsburger? Dat hij de staat of de maatschappijorde trouw blijft. Een consekwente burger zal daarom zonder mankeren, met behoud van zijn zelfrespect, samenwerken met de geheime politie, want hij weet dat deze voor het bestaan van de staat, zijn prestige en uitbreiding onontbeerlijk is. Het is de gemakkelijkste zaak van de wereld om te bewijzen dat dit zo is, en elke burger die aarzelt anderen aan te brengen bij de geheime dienst, is stellig een inconsekwente staatsburger. Laten wij aannemen dat wij iets de belangrijkste zaak van de wereld vinden, bijvoorbeeld het dragen van hoge hoeden — waarom zouden wij er dan voor moeten terugschrikken anderen onze opvatting met behulp van oorlogen, agressie, provocatie, chantage, sluipmoord, knevelarij, terreur en folteringen op te dringen?

Het ras van de wankelmoedigen en weekhartigen, het ras van de inconsekwenten, die zonder bezwaar karbonaden aan het middageten nuttigen maar voor wie het volslagen onmogelijk is een kip te slachten; die zich tegenover de wetten van de staat niet deloyaal willen gedragen, maar die toch niemand bij de geheime politie aanbrengen; die wel in dienst gaan, maar die zich, als de situatie hopeloos is, liever gevangen laten nemen dan de stelling tot de laatste man te verdedigen; die eerbied voor de waarheid hebben, maar die niet tegen een bekende schilder zeggen dat zijn werk naar niets lijkt, die het integendeel welwillend prijzen zonder in hun eigen woorden te geloven — kortom, het is het ras van de inconsekwenten die ons doen hopen dat de mensheid misschien toch nog behouden blijft. Het is namelijk hetzelfde ras waarvan één deel aan God en aan de voorrang van de eeuwige zaligheid boven het huidige welzijn gelooft zonder te verlangen dat men weer brandstapels voor ketters opricht, en waarvan een ander deel niet aan God gelooft en de voorkeur

geeft aan revolutionaire middelen om sociale veranderingen tot stand te brengen, maar dat niettemin alle handelingen afwijst die dergelijke veranderingen weliswaar schijnen te bewerkstelligen, maar die in tegenspraak zijn met bepaalde morele tradities waarin dit deel werd opgevoed.

Met andere woorden: beginselvastheid betekent praktisch hetzelfde als fanatisme; inconsekwentie is de bron van verdraagzaamheid. Welke reden zou iemand die overtuigd is van de juistheid van zijn opvattingen hebben, om vrijwillig andere opvattingen te tolereren? Wat heeft hij te verwachten van een situatie waarin men ongestraft opvattingen kan verkondigen, die zonder enige twijfel verkeerd, dus maatschappelijk schadelijk zijn? Op grond waarvan moet hij nalaten middelen te gebruiken, die naar zijn mening het doel dienen dat hij juist acht?

Men zou daarop kunnen antwoorden, dat verdraagzaamheid altijd wordt afgedwongen, dat alleen datgene verdragen wordt wat bij gebrek aan middelen niet te overwinnen is, en dat degenen, tegenover wie men verdraagzaamheid betracht, dit gewoonlijk aan hun kracht te danken hebben, die hun tegenstanders verhindert hen te vernietigen. Hoewel deze redenering door talrijke historische ervaringen wordt bevestigd, vermag zij toch niet alles te verklaren. Indien namelijk de krachtsverhouding alléén de bron van verdraagzaamheid zou zijn en anders uitsluitend in de hoofden van de tegenstanders het fanatisme zou overheersen, dan zouden zij elkaar aanhoudend moeten uitroeien. Wanneer dit niet gebeurt, of tenminste niet altijd, dan is dit alleen te danken aan de gelukkige inconsekwentie, die gemeenlijk niet uit de bewuste wil tot verdraagzaamheid voortkomt maar dit beginsel wel in ere houdt.

De inconsekwentie komt in laatste instantie voort uit de erkenning van de tegenstrijdigheden in deze wereld. Als ik van tegenstrijdigheden spreek bedoel ik daarmee de omstandigheid dat geschiedkundig steeds weer elkaar uitsluitende waarden van antagonistische krachten in het leven van de maatschappij optreden.

De overtuiging dat één waarde alle andere overtreft, zou, als ze algemeen verbreid werd, ertoe leiden dat de wereld in een steeds groter slagveld werd veranderd — wat dan ook van tijd tot tijd gebeurt. Gebrek aan consekwentie vertraagt echter dit proces. De inconsekwentie, als individuele menselijke houding, is niets anders dan een in het bewustzijn achtergebleven reserve van onzekerheid, het besef dat men zelf misschien een fout gemaakt heeft of dat de tegenstander gelijk zou kunnen hebben. Wij spreken hier steeds van de verhouding van het denken tot de grondslagen van het praktische handelen. In dat denken echter, dat het praktische handelen beïnvloedt, ligt de erkenning van een waarde opgesloten. Aan de andere kant — en dat is een van de belangrijkste grondslagen die wij willen formuleren — *is de wereld van de waarden,* in tegenstelling tot de wereld van het theoretische denken, *geen logisch tweewaardige wereld:* er zijn waarden die elkaar wederkerig uitsluiten en die daarom toch niet ophouden waarden te zijn (daarentegen zijn er geen waarheden, die elkaar wederkerig uitsluiten en die toch waarheden blijven). Dat dit dagelijks wordt bevestigd is voor iedereen duidelijk. De inconsekwentie in onze zin is eenvoudig *het afwijzen van een voor alle tijden geldende keuze tussen waarden, die elkaar wederkerig uitsluiten.* Deze situatie van permanente en onoverbrugbare antinomie in de wereld van de waarden te doorzien, is niet anders dan bewuste inconsekwentie. In het algemeen wordt namelijk de inconsekwentie in praktijk gebracht en niet geproclameerd. De inconsekwentie is de poging om het zijn voortdurend te bedriegen. Het leven brengt ons telkens in een alternatieve positie tussen twee poorten, die ons wel binnenlaten maar geen terugkeer gedogen. Wanneer wij eenmaal binnen zijn moeten wij tot het laatst, tot de laatste kogel, op leven en dood, strijden met degenen die door een andere ingang zijn binnengekomen. Wij trachten daarom te laveren, te manoeuvreren, uitwegen te zoeken, manipulaties en trucs toe te passen, halve waarheden, uitvluchten en voorzorgsmaatregelen te bedenken — dit alles om ons niet definitief een van

de poorten, die slechts één richting kennen, te laten injagen. Deze manier om het zijn te bedriegen, de poging om onoverbrugbare tegenstellingen te verzoenen en het fatale „het een òf het ander" tussen antagonistische waarden te vermijden, is niet het gevolg van een tijdelijke wanorde in het menselijke leven, die met de opkomst van een nieuwe tijd verdwijnen zou; integendeel, zij spruit voort uit het wezen van de menselijke werkelijkheid, waarvan de tegenstrijdigheden in het oog springen. Wij kunnen aan deze antinomieën door de inconsekwentie ontkomen; wij kunnen ze als een deel van het algemene mensenlot op ons nemen, ten einde een zaak die wij waardevol achten niet te hoeven ontkennen omdat een andere, die wij eveneens van waarde achten, tot de eerste in tegenspraak is. Wij trachten daarom de beslissing zo lang mogelijk uit te stellen, tot wij door het levenseinde worden verrast, de enige situatie waarin er niets meer te verkiezen valt.

Hier zou iemand kunnen zeggen: is dit eigenlijk iets anders dan de wijsheid van alle dag, die Aristoteles in zijn Nikomachische ethica heeft uiteengezet? Zijn gedachtengang gaat uit, zoals bekend, van de vaststelling dat er deugden en antideugden zijn en dienovereenkomstig ondeugden en anti-ondeugden; de spaarzaamheid een deugd en de gierigheid een ondeugd, maar ook de vrijgevigheid is een deugd en de verkwisting een ondeugd. Laten wij dan — zegt de vader van de Europese geestelijke cultuur — de tegengestelde deugden met elkander verbinden, zonder te vervallen in de tegengestelde ondeugden: Laten wij zowel spaarzaam als vrijgevig, maar niet gierig en verkwistend zijn; laten wij het midden houden tussen roekeloosheid en lafheid, dat moed en omzichtigheid harmonisch met elkaar verbindt; laten wij tussen koortsachtige eerzucht en bange nederigheid een evenwicht vinden, dat gezonde ambities aan bescheidenheid paart; laten wij ons evenver van gruwelijke wraakgierigheid als van deemoedige onderdanigheid houden, even besluitvaardig als mild zijn. Want een werkelijk royaal mens is niet verkwistend, maar juist spaarzaam, een moedig man is niet roekeloos, maar bezonnen enzovoort.

Is onze lof van de inconsekwentie dus lof van het gulden midden? Integendeel, onze gedachte maakt er niet de geringste aanspraak op, met dit gulden midden zelfs maar verwant te zijn. De ethica van Aristoteles was wel aards, maar zijn aarde was vlak. Aristoteles schiep de idee van een nieuwe eenheid in de hellenistische wereld. Zijn grote invloed was te danken aan het feit dat in het tijdperk, waarin het meest behoefte bestond aan deze idee van de eenheid, het genie de universele verzoening belichaamde. Het deed dit in de metafysica, in de politiek en ook in de ethiek. Tegenover het genie van Aristoteles staan wij vreemd, want wij leven in een wereld van extremen.

Wanneer wij de aristotelische ethiek nader bekijken dan zien wij inderdaad dat deze doordrenkt is van de wens naar een synthese, het geloof dat men tussen twee uitersten altijd een middenweg kan vinden die van beide zijden het nuttige behoudt en het schadelijke elimineert, en dat het gezonde mensenverstand in een harmonische synthese verenigt wat onmatigheid als tegenstellingen tegenover elkaar stelt. Met andere woorden: Aristoteles meent, dat de tegenstellingen tussen de menselijke gedragslijnen, die in maatschappelijke conflicten tot uiting komen, hun oorzaak niet vinden in de wereld, maar in de schadelijke onmatigheid, die een gevolg van onverstand is. Hiermee te vergelijken is het werk van een mens die de goederen van deze wereld op de een of andere wijze misbruikt.

Daarentegen steunt de lof, die wij de inconsekwentie verschuldigd zijn en waarvan wij de omtrekken hiervoor geschetst hebben, op een geheel andere grondslag. Deze gaat er niet van uit dat de tegenstellingen tussen de waarden voortkomen uit het misbruik dat men ervan maakt en daarom door een gezonde matigheid te overwinnen zouden zijn. Deze tegenstellingen zijn immanent aan de wereld van de waarden en kunnen niet in een harmonische synthese met elkaar verzoend worden. Een verstandige inconsekwentie schept geen synthese tussen de extremen, want zij weet dat een dergelijke synthese niet bestaat, daar de waarden als waarden elkander integraal uitsluiten. De werkelijk-

heid van de waarden is inconsekwent, dat wil zeggen, zij bestaat uit antagonistische elmenten waarvan de volledige erkenning tegelijk onmogelijk is en waarvan elk afzonderlijk de volledige erkenning eist. Dat is geen logische tegenspraak, want de waarden zijn geen theoretische stellingen. Het is een tegenspraak in de wereld van de menselijke verhoudingen.

De inconsekwentie is een bepaalde geesteshouding, die zich deze siutatie bewust is geworden en daarom begrijpt dat men uitersten niet met elkander kan verzoenen maar die tegelijkertijd van geen van beide afstand wil doen daar zij beide als waarden erkent. Dat betekent natuurlijk niet, dat de tijdelijk bestaande concrete tegenstellingen tussen twee waarden nooit overwonnen kunnen worden; onze stelling slaat niet op in een bepaalde situatie bestaande tegenstellingen, maar op de situatie van de tegenstelling als zodanig; met andere woorden: Wij geloven in de mogelijkheid van de synthese of overwinning van tijdelijk bestaande tegenstellingen, maar wij geloven tegelijkertijd — in overeentsemming met de gehele historische ervaring — dat deze tegenstellingen alleen verdwijnen om plaats te maken voor nieuwe tegenstellingen en dat een universele synthese daarom onmogelijk is. In de wereld waarin wij handelen zijn tegenstellingen niet te verzoenen — in hun verzoening zijn ze niet meer de wereld waarin we handelen, maar een wereld die gestorven is, een wereld waarin wij geen praktische houding meer behoeven aan te nemen; de tegenstellingen vervolgen ons wanneer wij in de wereld van de waarden actief optreden, — kortom, wanneer wij *zijn*.

Tussen chronische conflicten is zelden een werkelijke synthese mogelijk; meestal is het alleen een uiterlijke en misleidende synthese die wij ons verbeelden, om te kunnen doen alsof wij consekwent zijn, want een van de waarden waarmee wij als kind werden ingeënt, was het consekwent zijn. Ons voorstel: ons bewust te worden dat het een ideologische fictie betekent onder deze omstandigheden consekwent te zijn, heeft tegelijk ten doel tenminste één soort conflicten uit de weg te

ruimen: de conflicten die daaruit voortkomen, dat men het consekwent-zijn voor een waarde houdt. Wanneer wij de tegenstrijdigheid van de wereld verkondigen, trachten wij deze dus tenminste op één punt te verzachten: het blijkt namelijk dat tegenstellingen in aantal toenemen wanneer men er de ogen voor sluit. Met andere woorden: De lof van de inconsekwentie is tegelijkertijd het afstand doen van een bepaalde waarde: de waarde van het consekwente leven. De tegenstelling tussen de waarde van het consekwente leven en de waarde van het elementaire, verstandige leven behoort tot de tegenstellingen die misschien opgelost kunnen worden, weliswaar niet door een synthese, maar door het afzien van één van de elkaar tegensprekende stellingen.

Hiermede rijst de vraag: Gelukt het ons werkelijk de wet van de inconsekwentie op te komen, dus op consekwente wijze te verkondigen? Is er niet één gebied in het leven, waartegenover wij absolute consekwentie eisen en waarmee wij weer in tegenspraak geraken tot het hiervoor genoemde afzien? Wij moeten deze vraag bevestigend beantwoorden. Er is een dergelijk gebied. Wij noemen de gebeurtenissen, die zich hierop afspelen, elementaire situaties.

Elementaire situaties zijn situaties waarin taktiek geen rol speelt, d.w.z. waarin onze morele gedragslijn, onafhankelijk van de omstandigheden waarin ze zich voordoen, onveranderd blijft. Als iemand van de honger sterft en men kan hem te eten geven, zijn er geen omstandigheden waarin het juist zou zijn om te zeggen: „Het is taktisch beter om hem te laten sterven", of (wanneer ik hem niet kan helpen) „het is taktisch beter, zijn hongerdood te verzwijgen". Openlijke aanvalsoorlogen, moord, folteren van gevangenen, het mishandelen van weerlozen — dit zijn allemaal elementaire situaties. Hier spelen de waarden van de inconsekwentie geen rol meer. Hier stuiten wij plotseling op een tweewaardige wereld. Zo is onze lof van de inconsekwentie ook inconsekwent; de waarde van de inconsekwentie geldt slechts binnen bepaalde grenzen — de grenzen waarbinnen die werkelijkheid

antagonistisch is — en slechts tot op zekere hoogte (wij spreken steeds over de werkelijkheid van de waarde, niet over de werkelijkheid die het object van het theoretische denken is). Want bij nader inzien betekent consekwent in de inconsekwentie te zijn: iets met een handeling (het toepassen van een bepaalde consekwentie) ontkennen, waarvan de bevestiging (d.w.z. de bevestiging van de inconsekwentie) de inhoud van de betreffende handeling uitmaakt. Wij komen daarmee in een onmogelijke situatie, in een antinomie. Laten wij daarom inconsekwent zijn, ook in de inconsekwentie zelf, of — anders gezegd — laten wij de grondstelling van de inconsekwentie ook op haar zelf toepassen. Maar — kan men ons tegenwerpen — dan juist passen wij de inconsekwentie op extreme wijze toe, dan juist bereiken wij de volkomen consekwentie in de toepassing van de inconsekwentie. Wanneer wij namelijk altijd inconsekwent zouden zijn, terwijl onze inconsekwentie zelf volledig consekwent was, dan zouden wij alleen daarom niet steeds inconsekwent zijn; wanneer wij echter de inconsekwentie beperken, d.w.z. wanneer wij niet steeds inconsekwent zijn, juist dan zijn wij absoluut inconsekwent. Met andere woorden, wij zijn bij de klassieke vorm van de praedicatenantinomie aangeland: De consekwente inconsekwentie is geen consekwente inconsekwentie (wat de inconsekwentie wordt door de grondstelling van de inconsekwentie uitgesloten), de inconsekwente inconsekwentie daarentegen is juist een consekwente inconsekwentie. Inzoverre stellen wij dus voor om de grondstelling van de consekwentie als waarde te behouden: namelijk terwijl wij de grondstelling van de consekwentie inconsekwent toepassen. Inzoverre prijzen wij ook uitdrukkelijk de inconsekwentie: Wij protesteren er namelijk tegen, de inconsekwentie volledig toe te passen.

Tot zover de lof van de inconsekwentie. De rest kan men alleen verrichten.

(Uit „Der Mensch ohne Alternative". Von der Möglichkeit und Unmöglichkeit Marxist zu sein. - Veraling: S. P.)

J. C. van Schagen

ZEVENTIG *

1

het is nu zowat zeventig jaar
dat ik met deze mens ben opgetrokken
een band ongetwijfeld maar niet zonder bezwaar
op den duur moet je toch van zoiets gaan kokken
ik vind hem wel aardig hij is me vertrouwd
ik ken hem van buiten, we zijn even oud
toch denk ik wel eens: als 'k hem nu maar eens wegdeed
al zo lang is er niets dat ik niet van hem afweet
en zó raar kan het lot niet meer met ons spelen
of 't is verdomd
ik weet precies wat er komt
zoiets gaat op den duur wel bijzonder vervelen
het lamme is echter de idioot
als hij nu foutu gaat dan ben ik ook dood
het moet wel, wij beiden, per slot zijn we één persoon
en dat lijkt nu een grapje maar het is doodgewoon
monotoon monotoon monotoon monotoon
er zijn mensen die zeggen: ze zijn onsterfelijk
het is hun gegund, ik blijf liever bederfelijk

2

zoals een kikker-eitje in zijn drilletje zit
zit ook de aarde als een zwarte pit
in haar beschermende gelei van sferen
maar wat wil ik hiermee beweren?
ikzelf zit ook zo in een dampkring die beschut
het ding is ongetwijfeld van het grootste nut
ik kan het niet ontberen
toch is het iets dat wel zeer irriteert
dit alverhinderend niet te ontvluchten stuf
deze lakei die ieder tête à tête saboteert
die niet te breken ban, die kinderjuf
ik zou zo graag eens naakt zijn, vrij

---

* De auteur vierde dezer dagen zijn zeventigste verjaardag.

van die vervloekte tussenkomst die me borneert
de wereld die me zo zeer intrigeert
ik kan er maar niet bij
bevrijd zou ik dan eindelijk misschien
eens zelf wat kunnen zien
wèg dan die eeuwige bemoeizucht van mijn dril
die altijd weer verklungelt wat ik wil
soms is het of ik in haar dik omgeven stik
is zij nu mij of ben ik ik?
ik weet het wel, het is mijn eigen dampkring, zij is onuitwisbaar
te mijner schutse is ze absoluut onmisbaar
daarbuiten wacht alleen de dood

maar hoeft zo'n gordel nu zó dik, zó groot?

3

ik word nu nacht op nacht als een pion verschoven
in een vilein en duister spel
een sluw systeem van donkere doolhoven
houdt me gevangen in een eindeloos bestel
van schaduwen die komen en beloven
dat ergens ver een uitweg wacht
en die dan weer vervreemden en ontkomen
en me bedrogen achterlaten voor een wand die oprijst in den nacht
alléén in een verwarde hel van dromen

ik weet het wel, het zand is bijna uitgelopen
wat zal ik dwaselijk nog hopen
van dit vervelend monotoon verraad
dit laf fantoom dat draalt en naamloos in den schemer staat
en oplet of ik nog weer verder geloven wil

ik weiger en houd stil

4

hoe kom ik toch mezelf zo ongelegen?
ben ik het matglas of het oog ervóór

of de gedaanten die daarachter zich bewegen?
je ziet ze duidelijk erdóór
maar 't vloeit zo weg — er werkt iets tegen
ik kan niet bij wat me daarginds geschiedt
ik speel een spel en ken de regels niet
ik speel het hier en ben toch dáár
ik kan het niet aan één draad rijgen
soms zeg ik woorden die ik niet herken
toch mag ik ze niet zwijgen
ik weet dat ik die woorden ben
maar ze zijn niet geïnteresseerd
ik sta blijkbaar voor hen verkeerd
ik word gebruikt en dan ter zij gelegd
niet één die op me let — ik heb geen recht
er is er geen die me niet koud negeert
het komt van dat vervloekte glas
er was een tijd dat ik veel echter was
maar nu — ik weet niet meer wie ik is en wie niet
ik weet niet meer of ik nu hier of dáár geschied
waar mijn begin is — waar mijn end
wie is dit die ik ben en die me niet herkent?

5

af en toe komt ze
de zwarte vogel buiten
ze tikt aan mijn ruit

wat wil die vogel
waarom tikt ze aan de ruit
wat moet ze van me

ze wil dat ik kom
ze keert nu telkens terug
omdat het tijd is

je moet niet bang zijn
het is een goede vogel
de zwarte vogel

ze tikt aan de ruit

A. H. Wertheim-Gijse Weenink

EEN GLADGESTREKEN PLOOI IN ZUTPHENS HISTORIE

Op plechtige ogenblikken — herinner ik me uit mijn jeugd — haalde vader een blikken sigarendoosje te voorschijn, waarin een bijna vergaan geel papier zorgvuldig in vloei lag verpakt. Vol reverentie vouwde hij het open en liet ons de in oude hanepoten geschreven aankondiging lezen, dat „op den 28 July 1593 Thomas Gijse met het recht van Burgerschap van de Stad Zutphen was begunstight". Veel indruk maakte dat niet op ons kinderen, en als vader er dan in volle ernst bij vertelde, dat we, vanwege dat burgerschap, een koe op de gemene weide en een weeskind in het burgerweeshuis mochten deponeren, dan konden wij ons nauwelijks goed houden. Dat die oude paperassen mij ooit iets zouden kunnen schelen, kon ik me toen niet voorstellen.

En nu is mijn vader al enige jaren dood, en ik moet bekennen dat ik met intense belangstelling snuffel in die familiepapieren, in de perkamenten acten met rode en groene zegels eraan bengelend, voorzien van het wapen van Gelre of Zutphen, en in oude bijbelaantekeningen. Ik geniet van al die typisch oud-Hollandse of liever oud-Gelderse uitdrukkingen, als „den dag nae Petri en Pauly als men den roggen uytwieyen gink" en leef mee met de lotgevallen van de oude Thomas en zijn Margritha. In 1591 is hij in Zutphen met haar getrouwd, na in datzelfde jaar uit Parchim (Mecklenburg) ons land te zijn binnengekomen. Vermoedelijk met de bevrijdingstroepen van prins Maurits. Hij zal daar een verwoeste en uitgemoorde stad hebben aangetroffen. Alva's zoon Frederik van Toledo was er in 1572 danig te keer gegaan. Maar niet alleen de Spanjaarden, ook de Staatse troepen hadden in Zutphen bar huisgehouden. Voor de Zutphenaren van die tijd maak-

te het weinig verschil of ze van de hond of van de kat gebeten werden. Maar juist in 1591 veranderde de situatie. Toen kwam Maurits met een gedisciplineerd leger en de angstige burgers konden rustig buiten hun deuren komen. Een betere tijd was aangebroken, al zouden de gulden jaren van de Hanze-periode, toen de IJsel nog een voorname handelsweg was, nooit terugkomen.

Ook voor Thomas en zijn vrouw brak een rustige tijd aan. Hij kreeg een aanstelling als voetbode van de stad Zutphen en werd lid van het kramersgilde en Margritha bracht om het jaar een kind ter wereld.

Maar 1604, het beruchte pestjaar, eist zijn tol. Thomas en zijn beide dochtertjes krijgen op 8 mei de pest. Thomas geneest, maar de achtjarige Sara sterft na twee dagen en een week na haar „op de hemelvaert cort voor drij uyren des morgens voor den dageraed..." sterft ook de vijfjarige Janna. Een maand later volgt een tweejarig zoontje Joost als slachtoffer van dezelfde ziekte. Wie Camus heeft gelezen, kan zich iets bij deze nuchter genoteerde feiten voorstellen.

Op hun oude dag — ze zijn dan vijftig jaar getrouwd — hebben zij opnieuw zorgen, nu om hun zoon Jan, die maar niet terugkomt uit Spanje. In de bijbelaantekeningen heeft een kleinkind geschreven: „1641 is mijn oom Jan Gijse uit Spanjen gekomen, daer hadde hy tien jaer geweest en mijn beste Vader en beste Moeder (d.w.z. grootouders) hebben God altyd gebeden, dat hy mogt tehuyskomen ende God heeft haer gebed verhoort, want beste Vader zeer siek was doen hy tehuys quam."

Net op tijd, want in hetzelfde jaar sterven Thomas en Margritha een dag na elkaar en zij zijn op de zelfde dag begraven.

Wat deed die Jan daar in Spanje, terwijl we toch in oorlog waren met dat land? Naar hedendaagse opvattingen zou dat er niet zo best uitzien, maar in de zeventiende eeuw scheen handel met vijandelijke landen gewoon door te gaan. Of misschien was hij ook wel als krijgsgevangene meegevoerd.

Zo kregen die beperkte familiefeitjes kleur door ze te

zetten in de grote stroom van de historie. Dat het nu toevallig je voorouders zijn, is maar een bijkomstigheid. Hoewel... een kleine schok gaf het toch, toen we daar verleden zomer middenin de Walburgskerk opeens de nu voor ons zo levende namen van Thomas Gijse en Margritha Schimmelpenninck in een grafzerk gebeiteld zagen, waar we zo maar overheen liepen.

En wat spannend worden nu de beschrijvingen van het rampjaar 1672 in Valkeniers *Verwerd Europa* en het *Waerachtich Verhael,* als je daar leest dat de toen al oude Jan Gijse, als commandant van een burgercompagnie, burgemeester Schimmelpenninck en nog een paar burgerofficieren steunde in hun verzet tegen een directe overgave van Zutphen aan de Fransen. De Duc d'Orleans zat nog pas in het kasteel de „Uylenpas". „Luitenant Johan Ghijsen seyde dat men sulken Stad niet konde overgeven sonder Vyant te sien". Tot een overgave kwam het overigens na een kort beleg en enkele uitvalspogingen toch. Lodewijk XIV was 't Sticht al binnengetrokken en de stad Zutphen was niet te houden.

Wat zullen Jans vrouw Mechteld en zijn dochters Beate, Henrica en Anna Margaretha daar in die Cuyperstraat angstig op de afloop van de onderhandelingen gewacht hebben. Er was gedreigd dat geen kind in de wieg zou worden gespaard. Broer Dirk was corporaal; die zal dus wel op de wallen gestaan hebben. Het viel gelukkig mee; de laatste onderhandelingen liepen goed af en Montauban had zijn manschappen in de hand.

Hoe meer ik mij in de historische en sociale achtergrond van die familiepapieren verdiepte, hoe meer de achtergrond voorgrond werd en de familiefeitjes alleen maar illustratiemateriaal bleven van het totale geschiedbeeld. En toch kan dit illustratiemateriaal wel eens licht werpen op gebeurtenissen, die in de officiële bronnen in het schemerdonker zijn gebleven.

Voor de Zutphense geschiedenis bleek dit het geval te zijn bij een periode, waarover de archiefstukken in onze vaderlandse historie bijzonder schaars en zwijg-

zaam zijn: de tijd van de zogenaamde Gelderse plooierijen. Deze onvolledigheid blijkt geen toeval te zijn; wij hebben hier kennelijk te doen met opzettelijke verminking van de bronnen. P. Nijhoff (archivaris 1864) beklaagt zich hierover in zijn Voorbericht voor de Inventaris van het Oud Archief der gemeente Arnhem. Tot 1702 was het archief beroemd om zijn volledigheid en orde, steeds meer mensen maakten er gebruik van, zowel geleerden als gewone burgers stond het inzien der signaten vrij. Maar dan vervolgt hij:

„Ongelukkig hebben de politieke twisten, die in den aanvang der 18de eeuw ons gewest beroerden, dien vooruitgang belemmerd. Bij besluit van 6 February 1699 was nl. aan den raadsheer W. van Loon verlof gegeven om het stadsarchief met al wat het bevatte, zoo landelijke als stedelijke plakkaten en publikatien, te gebruiken bij de vervaardiging van zijn *Groot Geldersch Plakaatboek*, waarvan het eerste deel weldra het licht zoude zien. Toen nu, na den dood des Stadhouders Willem III in 1702, de strijd (tusschen)... de vrienden van de oude en de nieuwe plooi, losbarstte, ondervond ook het archief en de uitgave van het Plakaatboek het onaangename gevolg daarvan. Niet alleen toch vinden wij in de raadsbesluiten, de ingekomen brieven, e.a. verzamelingen van deze jaren soms aanzienlijke gapingen, of dragen zij de sporen van opzettelijke verminking, de raad nam ook den 4e Augustus 1702 het besluit om den raadsheer van Loon alle verder gebruik en inzage te weigeren, „als sullende kunnen sinisterlijk tegens de stadt, derselver borgeren ende ingesetenen gebruikt door quade interpretatie als andersints, ja self teruggehouden ende verdonkert worden, waervan door 't missen van notabile boeken van seer grote aangelegentheit tegenwoordig de exempelen sijn."

Hoe bang de Gelderse overheid nog tientallen jaren later was voor het aan den dag komen van de waarheid omtrent de plooierijen blijkt uit het eveneens door Nijhoff vermelde feit, dat nog in 1736 aan Cannegieter, de samensteller van het derde deel van het Groot

Gelders Placaetboek, de uitdrukkelijke last werd gegeven „om daaruit alle plakkaten en besluiten weg te laten die tot de beroeringen van 1702 en volgende jaren betrekking hadden." Het placaetboek zwijgt dan ook over de gebeurtenissen van 1702 tot 1717, „als hadden deze nooit plaats gevonden" . . .

Het hieronder volgende verhaal van de Zutphense plooierijen is gereconstrueerd uit een combinatie van genealogische en historische gegevens uit het Rijksarchief te Arnhem en het Gemeente-archief te Zutphen, en getoetst aan Tadama's betrouwbaar relaas.

Wat zijn nu precies die plooierijen? In het kort komt het hierop neer. In 1672 hadden de oostelijke provincies, Utrecht, Gelderland en Overijsel, zich aan de Fransen en de bisschop van Munster over moeten geven. De Staten-Generaal hadden veel te weinig troepen gestuurd en beschouwden — zoals steeds in de geschiedenis na de Unie van Utrecht — die oostelijke provincies als een bolwerk om Holland te beschermen. Holland was de voornaamste provincie, om Holland draaide alles. En de Graafschap was helemaal maar een „Achterhoek". Willem, het Kind van Staat, werd in de grote nood — oorlog met Engeland, Frankrijk, Munster en Keulen — tot stadhouder uitgeroepen en aan het hoofd van de troepen gesteld. Als bekwaam veldheer zag hij direct dat de oostelijke provincies niet te verdedigen waren en hij kroop dan ook meteen achter de waterlinie. Twee jaar lang zat Gelderland onder een Franse bezetting met alle ellende van dien: opvordering van alle koper en tin, alle klokken, rigoureuze oorlogsschattingen, gijzelaars, gevangenneming-en. In verschillende Gelderse steden zijn er regenten geweest, die de benen genomen of gauw met de vijand gepacteerd hebben. En overal zijn het burgers geweest van wie de meeste tegenstand is uitgegaan, en die, waar regenten gevlucht waren, de regering gaande hebben gehouden. Dat is in Gelderland, althans in de vroegere Hanzesteden, zoals Zutphen, helemaal niet zoiets bijzonders. Anders dan in de westelijke provincies had de burgerij in die Gelderse steden door de

eeuwen heen grote macht behouden. Het zogenaamde College van Gemeenslieden, waarin ook de gilden, broederschappen en burgercompagnieën vertegenwoordigd waren, en dat in Zutphen uit 36 man bestond, moest de stadsrekening goedkeuren en gekend worden in alle mogelijke financiële, rechts- en politieke zaken. Zonder de goedkeuring van de gemeenslieden kon het stadsbestuur niet veel beginnen. Dit was al zo in de middeleeuwen en Karel V had deze privileges bij het tractaat van Venlo bevestigd. Zelfs op het benoemen van de magistraat (burgemeesters, raad en schepenen) hadden de gemeenslieden grote invloed door het stellen van de voordrachten.

Uit het levendig verslag in *'t Verwerd Europa* van de beraadslagingen tussen de Ridderschap, Magistraat en Burgerij in 1672, of Zutphen al of niet tegen de Fransen verdedigd zal worden, blijkt duidelijk hoe zwaar de stem van de burgers telt. Een collega van Jan Gijse, een zekere Coulman was de voornaamste woordvoerder van die burgercompagnieën die zich tegen de aandrang van de regenten en riddermatigen verzetten om de stad zonder strijd over te geven. Enige „voorname heren" trachtten druk op Coulman uit te oefenen, om hem van besluit te doen veranderen. Maar tevergeefs, Coulman, „een oud vroom burger", bleef standvastig en deed onbeschroomd zijn woord. Toen werd zijn vrouw onder druk gezet. Wat Valkenier hierover schrijft geeft een treffende illustratie van de macht der burgercompagnieën en laat ook al de sociale tegenstellingen zien, die in de latere plooierij-beweging tot uitbarsting zouden komen.

„Hiermede nam Coulman zijn afscheyt, en haaste sich na zijn wachthuys, daar hy sijn Volk dapper encourageerde. Kort daarop wort Coulmans Vrou, door twee bysondere meyden aan 't Huys van seekeren Heer daar twee Mevrouwens present waren, haastig ontboden, op voorgeven dat haare welvaart daaraan hing, alwaar haar wierd voorgehouden dat zy haaren man moste stillen eer hy de stad in vuyr en bloet sette, also er een Accoort was, daar hy sich tegen stelde. Deze Vrouw antwoorde met een man-

nelijke cordaetheyt: Doet mijn man daarmede qualyk, laat de Justitie over hem gaan, ik ben daarop gerust, dat hy niet anders sal doen, als dat 't best is voor de stad en buyten dat, so heeft hy ook geen authoriteyt om yets te doen. Ja, wiert haar geantwoort, u man is een Luitenant van de Burgerye en 't is verre gekomen, men moet met geen Koning de gek scheeren. Daarop de Vrou wederom: Waarom heeft men 't zo verre gebracht sonder de Burgerye te kennen? De Mevrouwen seyden: 't Is beter geregeert te werden van een Koning als van Pelsers en Weevers: waarachtig het is niet om Zutphen, maar alleen om Holland te doen en gyluyden hebt er niet veel by te verliezen. Hetwelk Coulmans Vrou hiermede beantwoorde, dat het een muys also seer doet wanneer men haar het vel afhaalt als een Deensen Os.

So haast quam zij niet weder t'huys, of wiert alweder haastig ontboden tot een andere Mevrou, die haar met even harde woorden niet meer conde versetten als de voorigen.

De Vrou als een martiale Amazone bij haar man komende, relateerde hem 't gepasseerde, waarop hy se belaste, dat sy haar met die saak geensins soude moeyen, also het geen vrouwenwerk was."

Wanneer enkele dagen later de verdediging van de stad onmogelijk is gebleken, verklaren ook de officieren van de burgercompagnieën dat zij geen andere uitweg meer zien dan onderhandelen met de vijand en dàn pas wordt de overgave een feit.

In 1674 had Willem III de overwinning op de vijand behaald en trokken de Fransen ook uit Gelderland weg. Toen volgde de grote vernedering voor Utrecht, Gelderland en Overijsel. Holland wilde de oostelijke provincies niet meer in de Unie toelaten en ze gewoon als veroverd gebied beschouwen, onder het motto: als straf voor de lafhartigheid van de regenten. Ten slotte bewerkte de Prins, die verder zag, dat de oostelijke stoute provincies toch weer in hun oude rang in de Unie werden toegelaten (Advies Conciliatoir), maar wel op heel harde voorwaarden. Hij stelt de zoge-

naamde Regeringsreglementen in (1675), waarbij hij zichzelf een dictatoriale macht toemeet. De Prins zal de regenten benoemen, de gemeensmannen, de leden van het Hof, allen zonder voordracht, verder alle afgevaardigden naar de Staten-Generaal, naar de Landdagen, naar de Admiraliteiten, kortom praktisch alle benoemingen van enige importantie zijn in zijn hand. En hij zet af wie hij wil. De Staten en de regering hebben niets meer te vertellen, en de gemeenslieden al helemaal niet; die worden eenvoudig niet meer benoemd; ze sterven uit. Zelfs geen schijn wordt opgehouden. In Nijmegen worden meteen alle regenten afgezet en aanhangers van Willem benoemd. Zo gaat het in de meeste steden; overal moeten althans enige regenten het veld ruimen.

Maar in Zutphen gaat het anders. Hier worden alle regenten gehandhaafd. Hun verantwoording in het *Waerachtich Verhael* kwam erop neer, dat de overgave van Zutphen heus niet aan het stadsbestuur en de burgerij was te wijten, maar dat de Staten-Generaal in plaats van de beloofde twee regimenten, er maar een gezonden hadden, „swak in manscap" en dan nog onder een commandant, die volkomen onbekwaam was. Hiervan worden in het *Waerachtich Verhael* de nodige staaltjes gegeven. Een kapitein die 's nachts een uitval met grote „couragie" uitvoerde, heeft zich

> „op zijn dootbedde beclaegt, van dat hem de andere officieren en Troepen soo troulooselijck hebben verlaeten", „ende sulx bij de Burgerye van de wallen gesien sijnde grote verslaegenheit heeft veroorzaakt ende alle de werelt heeft doen oordelen, dat de Stadt bij manquement van ordre tot een prooye vanden vyant moeste worden", „gelijck de Ingenieur Schulten in de vergaderinge van Ridderschap, Magistraet en Gemeensluyden openbaerlyck quam getuygen, seggende dat als hy bij den Commandeur quam om eenige ordres te haelen, sijn Ed. niet anders dede als sitteren en beven."

Bijna dertig jaar heeft de absolute macht van Willem III over de oostelijke provincies geduurd. In 1702

sterft hij, kinderloos. Onmiddellijk schaffen de Staten van Gelderland de gehate Regeringsreglementen af. Natuurlijk, want het stadhouderschap bestond niet meer. De macht wordt weer teruggenomen door de Staten en de regenten die zichzelf weer aanvullen. Niemand had er wat tegen als de zaken weer net zo zouden gaan als vóór Willems verschijnen. Maar waar de burgers in de steden wél wat tegen hadden, was de toevoeging van de Staten van Gelderland:

„houdende in volcoomen waerde en cragt al wat by Sijne Majesteit geduirende desselfs leeven in conformité van het geschreven reglement omtrent de begevinge van officiën en commissiën gedaen is."

De door Willem benoemde bevriende regenten kunnen dus voor hun leven blijven zitten en de zaken op de oude voet voortzetten, zonder de burgerij ergens in te kennen. De burgerij komt in opstand. Zij wil haar vroegere privileges terug; zij wil de oude regenten kwijt en nieuwe benoemen. In Nijmegen, Tiel, Bommel, overal komen oproeren en onlusten — de Plooierijen — de Nieuwe tegen de Oude Plooi. Er worden vrijwillige compagnieën van burgers gevormd, die in verschillende steden de regenten zonder vorm van proces afzetten en nieuwe benoemen. De oude nemen dat natuurlijk niet en beroepen zich op de clausule: „houdende in volcoomen waerde". Daartegenover beroepen de burgers zich op artikel 1 van de Unie van Utrecht, waarbij het behoud van privilegiën wordt gewaarborgd. En ze wensen er ook niet voor op het matje geroepen te worden bij de Staten of het Hof, want daar zitten de partijdige oude-plooiers, en ook niet bij de Staten-Generaal, want volgens het *jus de non evocando* moeten Gelderse geschillen voor Gelderse rechters komen. Geen der beide plooien wil van toegeven weten; er ontstaat een revolutionaire situatie. De Staten sturen overal krijgsmacht heen, om de oude plooi te herstellen; de burgeroorlog is een feit.

In de steden waar Willem III de vroegere regenten naar huis had gestuurd, komen die de nieuwe plooi versterken — ze willen weer terug — en dat heeft aanleiding gegeven tot de misvatting, dat de plooierij

alleen een strijd zou zijn tussen oude en nieuwe regenten. Maar *die* strijd was niet hoofdzaak, maar bijzaak. Hoofdzaak was de democratische eis van de gemeenslieden om meer macht, de macht die ze van oudsher bezaten. Deze strijd is bloedig geweest. Vooral in Nijmegen zijn er veel slachtoffers gevallen; een oude burgemeester heeft zijn tegenstand met zijn hoofd moeten boeten. Dat is erg en betreurenswaardig, natuurlijk, maar het gaat niet aan om daarom de hele beweging te veroordelen of „een ramp voor het gewest" te noemen zoals sommige schrijvers doen.

Bijna alle historici leggen de nadruk op de onlusten in Nijmegen, Arnhem, Tiel, Bommel, Wageningen en Utrecht; Zutphen wordt overgeslagen. Waarom? Omdat daar de omwenteling zich geruisloos voltrok, omdat daar geen verongelijkte regenten waren die zich wreken wilden. In Zutphen waren ze allemaal aangebleven. Daar ging de beweging alleen van de burgerij uit. Tadama schrijft terecht: „Nergens kwam het democratisch karakter der beweging zuiverder voor den dag dan te Zutphen."

Op de keurdag — 22 februari 1703 — verklaren de gecommitteerden van de gilden en compagnieën, ook uit naam van de verdere gemeenslieden, dat zij door de dood van de erfstadhouder gemachtigd zijn tot het treden in de „keure over de Regeringe" en als zodanig benoemen zij dezelfde burgemeesters en regenten opnieuw voor drie jaren, onder dankzegging voor „derselver goede officiën".

De regenten bekrachtigden dit met hun handtekeningen. Dat ging dus vlot. In 1705 kwam zelfs een nieuw reglement tot stand, waarbij de keus van de magistraat zou geschieden *door de hele massa van de burgerij*. Democratischer kan het al niet! Honderd jaar later zou daarvoor in Europa heel wat bloed moeten vloeien.

In Zutphen is de democratisering het verst gegaan, maar ook in de andere Gelderse steden kan van een volksregering — in de zin van een regering van burgers — gesproken worden. Maar ook het volk, het gewone volk, stond achter de nieuwe plooi. Het volk

van begin achttiende eeuw begreep welke plooi ook de zijne zou worden. Het Hof had in 1702 krijgslieden uit het Nijmeegse garnizoen ingezet om de oude regering te Bommel weer in het zadel te helpen. Maar de Nijmeegse Maasschippers vertikten het om de manschappen over te zetten. De Maasschippers zeiden, dat ze „eerder genegen waren de touwen te kappen en zich de Waal te laten afdrijven, dan het krijgsvolk naar Bommel te vervoeren."

Met de berechting van alle „oproerkraaiers", had het Hof van Gelderland het ook al niet gemakkelijk. De getuigen bleven eenvoudig weg, of „hadden niets gezien" en de boden en helbaardiers hebben gestaakt! Denkt U even in, het is 1702. Ook de beide roeydragers hadden „met aanstotelijke ende fiere minen geweygert kondschap te geven, voordat zy copie der vraagartikulen ontfangen en geëxamineert zouden hebben".

Overal heeft de nieuwe plooi gezegevierd, alleen niet overal even lang. In Zutphen heeft de volksregering veertien jaren geduurd. Toen was het uit, overal. De Staten van Gelderland, altijd al de oude plooi toegedaan, vaardigden op 21 oktober 1717 een plakkaat uit waarbij de ambtstermijn der regenten van een voor drie jaar tot een voor het leven werd verlengd. De regenten vonden dat natuurlijk best; nu zaten ze dan veilig in het zadel en konden de baantjes rustig onder hun familie verdelen. Maar aan de macht van de burgerij was een gevoelige klap gegeven; haar invloed op de benoeming belangrijk gereduceerd. Namen ze dat, die gemeenslieden en gildemeesters? In de meeste steden: ja; het revolutionair elan was blijkbaar uitgedoofd. Maar in Zutphen namen ze het niet. Daar kwam nu de opstand om de verkregen rechten te behouden. Als de schoolmeester het plakkaat wil voorlezen, wordt het hem uit de handen gescheurd. En ondanks het verbod om de gilden en burgercompagnieën bijeen te roepen, vergaderen ze toch. Ze gelasten de koster om de sleutels van de kerk af te geven, staat in een van de „missiven" van het Hof van Gelderland aan de Magistraat van Zutphen te lezen. Maar wat er

nu precies gebeurd is, staat helaas nergens. Er wordt over „ongeregeldheden" gesproken, die enige dagen duren; „vrije" burgercompagnieën worden op de been gebracht. En ten slotte is de stadssecretaris Wentholt naar Arnhem gegaan om via het Hof hulp te halen. Het Hof gaf 5 compagnieën ruiters opdracht om in Zutphen de „sware seditieuse beweging" ter neer te slaan, en riep de Landdag bijeen. De beweging is inderdaad neergeslagen; aan de meeste deelnemers der onlusten wordt amnestie verleend, maar vier raddraaiers zullen worden berecht. Een verbanningsvonnis hangt hun boven het hoofd.

Als ergste zondaar werd beschouwd de schrijver van een geschriftje, dat anoniem in druk was verschenen, in de stad circuleerde en als een verfoeilijk seditieus libel werd beschouwd, de „Korte en eenvoudige Deductie tot justificatie van de regten en privilegiën der Stad Zutphen".

De schrijver bleek te zijn een zekere Willem Welmers, doctor juris.

Wie is deze Willem Welmers? De eerste keer dat ik deze Willem, die ik uit de genealogie al kende als zoon van Anna Margaretha Gijse, in de archieven tegenkwam, is in 1704, wanneer hij als gecommitteerde van de burgercompagnie van de Lange Hofstraat wordt afgevaardigd naar het College van Gemeenslieden. Zijn vader Dr. Henrick Welmers, ook jurist, en tevoren richter te Vorden als opvolger van zijn schoonvader Jan Gijse, is dan een van de leiders van de nieuwe plooi in Zutphen. Hij reisde verschillende Gelderse steden af, om tot een gezamenlijke politiek te komen en dreigende gevaren af te wenden („te doen verijdelen alle machinatiën, welke tot nadeel van het Volk en subversiën van derselver rechten en privilegiën, specialik van het bestellen van de regering in de steden . . . mochten worden ondernomen"). Deze Henrick schijnt een actief maar ook wel ongemakkelijk heer geweest te zijn. Uit de verslagen van de vergaderingen blijkt dat zijn persoon nogal eens weerstanden opwekt. Zijn vijanden hebben zelfs een keer geprobeerd hem uit het college weg te werken, toen hij het ambt van kerk-

meester had aanvaard. Hij beweert dat hij „seer schimpelick en spottigh is bejegent", maar dat hij „op den Volk goetachten seer geerne sigh gerust" houdt. De zaakt loopt inderdaad met een sisser af.

Zijn zoon Willem was toen nog een jonge knaap, die met zijn broer samen de talrijke officiële stukken voor de diverse gilden en burgercompagnieën mocht copiëren — en daar nogal gepeperde rekeningen over indiende, die eenmaal zelfs werden „affgeslaegen" wegens bezwaren voorgebracht door het bombazijnwerkersgilde.

Enkele jaren later vinden we Willem Welmers terug als procespartij — hij is dan nog pas candidatus utriusque juris — optredend namens zijn familieleden, tegen de burchtheer van Vorden en Verwolde wegens een bedrag aan schulden, nog tijdens het leven van zijn grootvader Jan Gijse ontstaan. Niet alleen had Jan enige duizenden Caroliguldens aan de voorzaten van deze ridder uitgeleend, maar ook had zijn vrouw Mechteld floretlint, damast, galons e.a. „winkelwaeren" aan hen verkocht, waarvan de rekening steeds hoger was opgelopen en nog nooit voldaan, „ter contrarie door goede woorden en beloften van enigh landt in solutie te willen geven". De jonge candidaat kreeg nu gedaan, dat inderdaad een landgoed in leen werd toegewezen. Zou dat een teken van de macht van de nieuwe plooi zijn?

Maar einde 1717 zit Dr. Willem in perikelen. Hij wordt als opsteller van het oproerig geschrift gezocht door het gerecht. Twee subsituut-Mombers van het Hof komen naar Zutphen om de zaak te onderzoeken, opdat de schuldigen hun straf niet zullen ontlopen. Maar de twee Momberen — 't is grappig dat in de Memorie- en Resolutieboeken en Landdagrecessen te lezen — kunnen de raddraaiers niet vinden. In hun huizen zijn ze niet en blijkbaar spannen alle Zutphenaren samen om de Mombers met een kluitje in het riet te sturen. Deze schrijven een boos rapport, ze werden van het kastje naar de muur gestuurd, niemand wist iets, „op straatpreatjens was geen staat te maken", zelfs een burgemeester had hen laten antichambreren („hij

was net bezig met 't afsluyten der rekeninge"). Onverrichterzake keren de Mombers naar Arnhem terug.

Een paar maanden later schrijft het Hof in een Missive aan het Zutphens kwartier, dat er geruchten gaan, dat Dr. Welmers zich openlijk binnen de stad Zutphen laat zien, „niet alleen op de merckt en in de geselschappen, maar ook in vergaderinge der gemeenslieden, ter kercke ende ter begrafenisse, de borgerwacht als officier aanvoerende" en dat hij nu eindelijk maar eens gepakt moet worden.

Maar er gebeurt niets. Volgens Tadama schijnt hij met een geldboete te zijn vrijgekomen. En in februari 1718 is hij weer in het College van Gemeenslieden met een nagenoeg maximaal aantal stemmen (ruim 500) door de verzamelde burgerij verkozen, zo lees ik in de Zutphense archiefstukken. De andere drie belhamels eveneens.

De Deductie zelf is niet anders dan een zakelijke opsomming van de feiten sinds 1702, met copieën van Extracten uit het Memorie- en Resolutieboek der stad Zutphen als bewijsstukken erachter aan. Er is geen speld tussen te krijgen: het Plakkaat van 1717 van de Staten is volkomen in strijd met het door de magistraat ondertekende Zutphense Reglement van 1705. Dat dit rustig gestelde geschriftje als een oproerig libel bijna een verbanningsvonnis van de schrijver tot gevolg had, is wel een bewijs hoe bang „de reactie" was voor de nieuwe gedachten. En dat de burgerij en het volk de schrijver beschermd hebben, zodat het hele vonnis niet eens gerealiseerd kon worden, is een bewijs hoe sterk de volksbeweging was. Nu, in 1717, nog niet sterk genoeg, maar driekwart eeuw later zal de burgerij teruggrijpen op deze periode en met meer succes. Maar, zoals bekend, met buitenlandse hulp, zodat Nijhoff in zijn Bijdragen kon verzuchten, dat „de zegepraal der heerschende begrippen met den ondergang van den Staat werd betaald".

Als het aan de Zutphenaren had gelegen, hadden ze die Franse hulp niet nodig gehad. Het „Adres van de Burgery aan de Edele en Eerzame Heeren Gemeenslieden, het tweede lid der Regering van de Stad

Zutphen tot herstel van voorrechten en Privilegiën en tot redres van bezwaaren en Misbruiken" (15 maart 1783) liegt er niet om. Hierin grijpen de adressanten steeds terug naar de jaren 1703-1717, en beschuldigen zowel de Erfstadhouder, Willem V, als de stedelijke magistraat van alle mogelijke inbreuken op hun voorrechten — de wittebroodsweken tussen burgerij en stadhouder van 1747 behoorden allang tot het verleden. — En dan eisen ze volledige voldoening en uit de weg ruiming van de grieven „tot geruststelling dezer Burgery, die door deze Remanstrantiën niet anders beoogt dan de Conservatie van 't welzijn en voorspoed, als ook van Eendragt en rust binnen deze Stad, welke door een toeneemend misnoegen en gemor zo niet by tyds de oorzaken worden uit den weg geruimt, ongelukkig zouden kunnen worden gestoort." Dus dreigementen.

Dit adres van meer dan 200 burgers, heeft als eerste ondertekenaar warempel weer „W. Welmers"! Een kleinzoon van de raddraaier? Onder de ondertekenaars komt ook voor R. J. van de Capellen tot de Marsch, de bekende patriot en neef van de Overijselse van de Capellen tot de Pol. Het adres wordt door de gemeenslieden aan de magistraat aangeboden, die verontwaardigd antwoordt, „dat Haar Edele en Achtbare met de vereischte attentie 't aangetogen adres geëxamineert hebbende, niet kunnen verbergen hunne uiterste surprise, zo over de buitensporige praetensiën, daarbij vervat, als wegens de gedemesureerde, en disrespectueuse termen, waarin 't selve is gecoucheert". En het ergste vinden de Heren Magistraten het feit, dat de requestranten telkens een beroep doen op het reglement van 1705, „een Reglement nogthans, 't welk zijn geboorte verschuldigd is aan oproeren en violentiën eener Populaire regeering, en mitsdien bij Hun Ed. en Achtbare nimmer als een fundamentele wet zal kunnen gehouden worden.

Ze beschouwen het hele adres dan ook als een poging om hun gezag te ondermijnen en om „een verderffelijke democratie, welke in die ongelukkige epoque, het begin dezer eeuw, gewelddadiger wijze is ingevoerd geweest",

weer te doen herleven. En wiens naam staat nu weer onder dit stuk? Ook weer dezelfde naam Wentholt, die we ook in 1717 tegenkwamen, toen zijn voorzaat voor de beangste Ed. en Achtbaren hulp ging halen in Arnhem en met een paar compagnieën ruiters terugkwam, die de „sware seditieuse beweging" toen moesten onderdrukken.

Zou het toeval zijn, dat lijnen der historie weer terug te vinden zijn in de opvolging der geslachten? Het volgen van een familielijntje in oude papieren en stoffige archieven kan licht doen vallen op grotere lijnen en een inzicht geven in toestanden en sociale stromingen uit voorbije tijden.

GERAADPLEEGDE BRONNEN EN LITERATUUR

Memorie- en Resolutieboeken, Landdagrecessen, dossiers van civiele processen op het Rijksarchief te Arnhem.

Dossiers over de Plooierijen, pamfletten, etc. op het Gemeentearchief te Zutphen.

1672 **Waerachtich Verhael** van 't gene voorgevallen en gepasseert is voor ende in de belegeringe der stadt Zutphen, alsmede het overgaan van deselve aen sijne Majt. van Vrankrijck. (H.S. in sted. Archief te Zutphen; gepubl. in **Kronijk v. h. Hist. Gen. te Utrecht,** 21ste Jg. 1865, p. 15.)

1742 Petrus Valkenier, **'t Verwerd Europa,** Boek II, tweede druk, p. 499 e.v.

1836 N. G. van Kampen, „Proeve ener vergelijking ts. de onlusten in de Nederlanden van 1702 tot 1705 en die van 1784 tot 1787". **(Vaderlandse Letteroefeningen,** tweede stuk, p. 629 e.v.)

1848 G. A. de Meester, „De Staten van Gelderland onder het licht der Geschiedenis". **(Nederlandsche Jaarboeken voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving,** Deel 10, p. 227 e.v.)

1850 I. A. Nijhoff, „Het Geldersche Regeringsreglement van 1675 en 1750". **(Bijdragen voor Vaderl. Gesch. en Oudheidkunde,** VII, p. 79.)

1854 „De Geldersche Plooierijen, byz. te Nijmegen". **(Geldersche Volksalmanak 1854,** p. 1 e.v.)

1856 R. W. Tadama, **Geschiedenis der stad Zutphen van de vroegste tijden tot 1795.**

1874 A. Brants, **Bijdrage tot de geschiedenis der Geldersche Plooierijen.** (Dissertatie Leiden.)
1880 J. W. Staats Evers, „Wageningen belegerd of een Arnhems burgemeester in 1708 ter dood veroordeeld". **(Geldersche Volksalmanak 1880,** p. 102 e.v.)
1898 J. H. Jonckers Nieboer, „De Geldersche onlusten in het begin der 18e eeuw". **(Geldersche Volksalmanak, 1898,** p. 98 e.v.)
1908, 1911 S. P. Haak, „De Plooierijen in het byz. in het kwartier van Veluwe". **(Gelre,** Deel XI, p. 69 en Deel XIV, p. 83 e.v.)
1911 Jos. Kleyntjes S.J., „Bijdrage tot de geschiedenis der Plooierijen in 1702". **(Bijdragen Hist. Genootschap** 1911, p. 178 e.v.)
1928 S. P. Haak, „Een bijdrage tot de geschiedenis der plooierijen te Wageningen". **(Gelre,** Deel XXXI, p. 225 e.v.)
1941 H. L. Driessen, „De plooierijen te Wageningen". **(Gelre,** Deel XLIV, p. 65 e.v.)
1958 G. Prop, „De historie van een kleine landstad, Lochem".

Anthonie Donker

GEBROKEN HYMNE

Een god schiep uit zijn overvloed
de worm, de wesp, de wielewaal
bewerktuigd en onnoemelijk goed
berekend elk naar eigen schaal.

O schepper van de hagedis
op gloeiend witte steen
bedenker van de waaiervis
de reiger op één been.

indien die schepper lachen kon,
en hij schiep zelf de lach,
hoe zou hij lachen als een zon
als hij zijn schepsel zag.

de mier, de hommel en de mug
de schildpad in de tuin
met honderd jaren op de rug,
en in het hemelruim

de regen en de regenboog,
het myriadenheir
der sterren, voor het ziende oog
lichtsein van eeuwen her

en nederbuigend naar de grond
aanschouwt het wederom
in kleurschakering hel en bont
het bloemenperk rondom.

de meeldraad en het stuifmeel en
de bloemkroon en het blad
het wonder van geheel en deel en
ingelegde schat

de bomen menslijker dan bloemen
en zo beheerst in staat
het leed met lover te verbloemen
het rimplig schorsgelaat.

wijzelf alleen in dag en nacht
in waak en slaap natuur,
nog meegenomen op de kracht
van water, aarde en vuur

al wat betoverend bekoorde
teveel teveel om uit te spreken
— Maar 't andere waarvoor de woorden
onwillig op de lippen breken?

hoe werd uit mensenparadijs
de kreupele, de bultenaar?
wie legde voor het lieflijkst kind
het virus der verlamming klaar?

vanwaar de sloer, de souteneur,
de lyncher en de kapo
de modderpoel, het mensenmoer
van Gepu en Gestapo?

de gaskamers, de kindermoord
van Hitler van Herodes
de ambtelijk perfecte moord
de perfide methodes

de hersenspoeling en de al-
gehele mensonteigening
de total loss — geen zondeval —
van de atoomdooddreiging.

O schepping onuitputtelijk
o wankelbare wereld
zo schaamteloos verrukkelijk
zo hopeloos onthemeld.

SLAAP

De slaap is een hemelse voorstaat,
een voorsmaak van ambrozijn,
die de stoffige sterveling doorlaat
naar valleien van niet meer zijn

de geest is gelukkig ontbonden,
de doodstille leden ontdaan,
doodmoede gedachten monden
in een open oceaan

en men is met zichzelve alleen
en met alles ter wereld tezamen,
en drijft door hemelen heen
langs landschappen zonder namen

en ligt eindelijk aangespoeld
aan een onvoorstelbaar strand.
— Maar al wat men nog bedoelt
houdt één klokslag bij de hand.

HET VROEGER IK

Het vroeger ik maakt een boomloze tocht
onteigend door voormalig grondgebied.
Het zoekt zich te herinneren wat het zocht,
het raakt een voorwerp aan, herkent het niet,
en zet nu 't zich geen naam ook meer herinnert
zijn weg voort, vleesloos, vreesloos, ongehinderd.

Frans de Bruyn

TWEE KNIKKERS

— Het is geweldig had Mennes aan zijn vrouw gezegd, wat je na jaren bij mekaar krijgt. Hele margarinedozen vol. Ach. Ze vergeten zo snel, die jongens. Geef ze een draai om de oren. En een half uur later lichten ze vriendelijk hun petje af. Je hebt wel te zeggen dat ze al hun rommel na de prijsuitreiking weer kunnen krijgen. Maar ze kijken er gewoonweg niet meer naar om. Ik geloof dat ik er in het vervolg een papiertje met hun naam op zal kleven. En op het einde van het schooljaar een extra prijsuitreiking houden van al die oude dingen waar ze zelf niet meer aan denken. Hele margarinedozen vol. En ik vind niets zieliger dan verlaten kinderspeelgoed. Tollen, revolvertjes, autotjes, popjes, bergen prentjes, meccano-onderdeeltjes, fluitjes, kartonnen muisjes die langzaam langs de wand blijven glijden. En knikkers ook natuurlijk. Honderden knikkers. Vroeger hadden wij alleen van die matte groenachtige bolletjes, die in de halzen van de limonadeflesjes zaten. We kregen ze van de dikke stinkende vrouw die aan de spoelbakken stond en die ze voor ons uit de gebroken flesjes haalde. Iedere keer dat die knikkers tegen mekaar botsten sprongen er kleine stukjes af en ten slotte waren ze helemaal korrelig en ondoorzichtig als kleine sneeuwballetjes. Maar nu zijn

de knikkers kleurige glimmende juwelen. Ze zijn hard en onverwoestbaar als metaal. En er zitten kleine bonte slangetjes in, visjes, bloemen. Sommige zijn grillig dooraderd als vreemde ertsen. En andere vertonen slechts één enkele pijnlijke kleur. Men denkt aan vergrote details van ingewanden, iedere keer dat men in zo'n margarinedoos kijkt. Een leverreliëf. Longblaasjes in technicolor. Of aan ogen van diepzeevissen. Mensenogen ook. Ik heb een handvol knikkers liggen, de grootste van allemaal, die net mensenogen zijn. Eerst dacht ik dat het echt kunstogen waren. Van een zoontje van een opticien of zo. Maar ze kwamen van een slonzig ventje. En hij zei dat zijn broer op zee was en dat die ze voor hem meegebracht had van de Perzische Golf. Hij stak zo'n vieze glazen bol tussen zijn lippen en dan was het net of hij drie ogen in zijn spichtige kop had. Of tussen duim en wijsvinger en dan zijn twee handen verstrengeld, zodat het de kop werd van zo'n gek marsmannetje dat men wel eens op karikaturen ziet. Op de binnenkoer deed hij dat tijdens de speeltijd. Maar toen hij er in de klas ook al mee begon, heb ik ze afgenomen. Hij lachte slap en zei dat het hem niet schelen kon. En dat zijn broer iedere keer wat nieuws voor hem meebracht.

Toen Ronnie dat hoorde van de speciale knikkers, keek hij geboeid op van zijn blad papier en de purperen locomotief die hij aan het tekenen was. En zei dat hij ze graag wilde hebben.

Eerst antwoordde Mennes niets. En hij begon uit een paar doosjes bruikbare lucifers bijeen te zoeken. Want hij had de gewoonte al zijn ontbrande houtjes weer op dezelfde plaats weg te bergen.

Dan wilde hij zeggen, dat hij geen speelgoed van andere kinderen meebrengen kon. Maar hij had al zo dikwijls nieuwe potloden of meetlatjes meegebracht. Voorwerpen die de jongens ergens vergeten hadden. En die hij dan goed zichtbaar enkele weken op zijn lessenaar liet liggen. En ten slotte achteloos in zijn eigen tas stak. Zodat hij nog nooit in zijn hele loopbaan harde of zachte potloden moest kopen, liniaaltjes, meetlatten. En dat hij zo'n aankopen, ook voor zijn

eigen zoontje, steeds als voorbarig beschouwde. Weggesmeten geld. Hij vond toch altijd wat bruikbaars in zijn klassen.

Ronnie wist dat. Hij had immers eens in dunne potloodlettertjes de naam van een jongen ontdekt op een lat, die zijn vader zogezegd voor hem kocht omdat hij zijn eerste tien voor schoonschrift had behaald. Mennes zweeg dus maar. Uit vrees dat zijn zoontje het argument van de lat uitspelen zou. Of misschien nog wel meer zeggen dan dat. Want aan de herkomst van de stapels potloden in de onderste schuiflade van zijn bureau kon ook al lang geen twijfel meer bestaan.

Maar toen de jongen nog eens aandrong, had Mennes ten slotte beloofd van zo'n oog mee te brengen om het eens te tonen. Twee, had Ronnie geëist. Een mens heeft twee ogen. Een hond. Een vis. Elk levend wezen heeft twee ogen.

— Goed, twee dan, had Mennes gezegd, om je eens te laten kijken hoe die dingen er uitzien. Maar niet buiten mee komen. Dat is geen zicht voor andere mensen.

Immers hij vreesde dat Ronnie algauw op straat zou lopen om met de knikkers in zijn handen het hoofd van een marsmannetje te maken. En dat bij voorbeeld de jongen met zijn broer die naar de Perzische Golf vaart, hem zo ontmoeten zou. Dat kon nog erger worden dan de scène met het meetlatje toen.

En terwijl hij in de zure morgen naar school liep, besloot hij de knikkers maar liever te laten waar ze waren. Want er bestond net zoveel kans dat Ronnie er alles over vergat, dan dat hij er nog eens opnieuw begon over te zeuren. Zoals hijzelf iedere morgen door de herfststraat stapte met het gevoel, dat de avond over een lege dag begon te vallen in plaats van de zonsopgang, die door de radio tot op een minuut na precies aangekondigd werd. Te meer omdat hij de bewaker van de watertoren niet ontmoette, terugkerend van de boer met zijn dagelijks kannetje melk. De debiele jongen die met zijn wrakke kinderwagen op hetzelfde uur naar het stort trok om oud ijzer bijeen te scharrelen. De sprakeloze dochter van de coiffeuse met haar en heupen zoals Brigitte Bardot en die

fotomodel was in de stad en die zich struikelend en hinkend op haar hoge hakken naar de bus begaf. En bij de poort geen sombere zwijgende jongens met uitpuilende boekentassen en smerige fietsen.

Mennes trapte in een zuigende modderplas en hij kreeg een griezelig vochtig gevoel in zijn schoenen. Hij vloekte luidop omdat er toch niemand was. En omdat er nu al sedert meer dan een jaar allerlei werkzaamheden aan de gang waren, waar helemaal geen eind scheen aan te komen. Eerst een hele nieuwe electrische leiding, dan centrale verwarming en een compleet stookhuis. Dan andere deuren en ramen omdat de oude allemaal rot geworden waren. En nu in gans het gebouw nieuwe vloeren en plaveien op de binnenkoer. De binnenkoer zag er net uit als een exercitieterrein voor soldaten met bergen zand, loopgrachten en diepe ronde gaten waar juist een man in kon.

Mennes liep de gang in over grijze planken die op de blonde zavelbedding lagen en hij spuwde misprijzend tegen een stapel tegels langs de wand. Het verwonderde hem dat er nog geen licht brandde in het kantoortje van de baas. En dat er zelfs nog geen troepje jongens tegen de grote radiator kleefde. Leerlingen die met de bus uit een naburig dorp steevast een half uur te vroeg arriveerden.

Hij keek in een klaslokaal dat hij tijdelijk had moeten verlaten en hij stelde vast dat al de meubelen aan één kant waren gezet. In de andere helft was de oude vloer al opgebroken en had men de grond een meter diep uitgegraven om eerst een nieuwe roostering te steken. In een volgend lokaal waar hij zijn didactisch materiaal bewaarde, was de wanorde echter niet zo groot. De nieuwe vloer lag er al, netjes en glanzend. Maar langs de wand onder de ramen was er nog een geul van een halve meter, waar men pas allerlei buizen had doorgetrokken en omwikkeld met geteerde weefselbanden. En die nog moesten toegedekt worden met zavel. En dan een laagje beton er over om de rest van de vloer te leggen. Die laatste karwei was trouwens al voor een gedeelte gedaan. In een hoek lagen zelfs al enkele tegels, maar verder moet de zavelbe-

dekking nog opgehoogd worden en met cement bedekt. Mennes besloot wat wandkaarten, blokdiagrammen, gesteenten en zo bij mekaar te zoeken voor de lessen van die morgen. Iets dat hij slechts deed als hij zo vroeg op school was, dat hij er meer dan ruimschoots de tijd voor had.

Het was nog vrij donker in het lokaal. Door de hoge kasten die rug tegen rug in het midden van de ruimte stonden. En eerst toen Mennes het licht aanknipte, zag hij ze eerst zitten wachten, roerloos en zwijgend, de vier jongens, achter een lange tafel, waar anders allerlei soorten gesteenten op uitgestald waren. Peters van het hoogste studiejaar, blond, met zijn ijzige heldere blik en zijn scherpe haviksneus. Een bedaard roofdier. De Herdt, ook van de derde klas, wiens broer op de tanker naar de Perzische Golf vaarde. In een smerig cowboyhemd onderuit liggend en met zijn rubberen basketvoeten tot voorbij de tafel. En dan Coomans van het laagste klasje. Een klein ventje met een hazelip en dat Mennes nog nooit verstaan had, om het even wat het probeerde te vertellen. En ten slotte Westerlinck. Een beer met rood haar en dikke pukkels in zijn gezicht. Die zeker al tien jaar zogezegd afgestudeerd was, maar die ze vlak voor het eindexamen voor een of andere onbeschoftheid aan de deur gezet hadden.

— Wat is dat? vroeg Mennes. Een vierschaar?

— Juist, bromde Westerlinck. Ga maar even zitten ... Het dossier, Coomans.

— Ik zie niet goed in, waarom ik zou gaan zitten, protesteerde Mennes zwakjes die zich een oude stelregel herinnerde, nl. dat het altijd psychologische winstpunten oplevert als men een jury letterlijk uit de hoogte bekijken kan.

— Zitten of tegen je kloten, brulde Westerlinck en hij schopte onder de tafel met een zware veiligheidsschoen zoals de spoormannen dragen.

Toen begon Coomansje te lezen. Met veel sisgeluiden en af en toe gorgelend. Met kleine speekselballetjes aan de mondhoeken en in de spleet van de hazelip. Tien, vijftien minuten lang. Mennes verstond er geen

woord van en Coomansje blijkbaar evenmin wat hij las. Hij kon net zo goed bezig zijn met „De Moord op Julius Caesar" als met een „Schoolidylle" van Top Naeff. Maar zodra hij met zichtbare voldoening door de tekst heen was, begon hij grimassen te maken en onnozel op en neer te wippen op zijn stoel.
— Dat is dus duidelijk, sprak Peters.
— Ik begrijp er helemaal niets van, zei Mennes.
— Wij evenmin, kwam De Herdt tussen. Dat hoeft toch niet. Wij hebben ook nooit een woord begrepen van wat je ons vertelde en toch deed je ons de das om. Nam je op de koop toe alles af wat je krijgen kon. Pikte linialen, gommen, potloden, Perzische knikkers die mijn broer van zo ver op levensgevaar meebracht.
— Zwijgen, antwoordde Peters nadat hij hem had laten uitspreken. Jij bent hier maar als vertegenwoordiger van de technische afdeling voor de uitvoering van de zaak.
— Wat is dat voor een belachelijke komedie, vroeg Mennes met een tikje onrust in de stem en hij wierp een vluchtige blik op zijn polshorloge. Ik kan wel met een grapje om. Maar als de baas . . .
— Geen sprake van, grinnikte Westerlinck. Je snertzoontje heeft gisteravond in de turnkring staan kletsen over knikkers als mensenogen. En hij zal ze hebben ook. Want voor een koppel koperen soldatenknopen heeft dat sul van een ventje alle klokken en horloges in je huis een uur vooruit gezet.
— De baas zal die smakeloze grap . . .
— Och kom, wie praat er nu nog over bazen. De onmondigen zijn mondig geworden. De bazen zijn uitgepraat. De discipelen ook. Ze vertellen al eeuwen dezelfde flauwekul: orde, gezag, eer, tucht, vaderland, punten toekennen, klassementen maken. En ondertussen maar met de kloten van het volk spelen.
— Eet sjuist, eet sjuist, giechelde Coomansje.
— En nu, ging Peters op zijn beurt verder. Nu worden de kinderen ook al aangetast in hun waardigheid. Je legt mee dossiers aan over de boeken die ze lezen, hetgeen ze doen in hun vrije tijd, over hun omgang met het andere geslacht, over hun spelletjes in de redoute

en het mastenbos, over hun eetlust en hun slaaplust.
— Belachelijk, zei Mennes.
— Inderdaad belachelijk, stemde Peters in. Dat vindt iedereen. Maar iedereen doet er aan mee. De vrijheid bestaat niet meer. En wie zich niet verzet tegen alle vormen van de aantasting der persoonlijkheid is mee schuldig.
— Ik alleen? vroeg Mennes rood worden omdat hij aan de gestolen tekenlat enzovoort dacht.
— Genoeg gekletst, sprak Westerlinck. Er moet een voorbeeld gesteld worden.
— Dat is onrechtvaardig. De straf wordt bepaald door de graad van de fout. Ik wil alle rommel teruggeven, die ik al jaren zorgvuldig in mijn margarinedozen bewaar. Maar voorbeelden stellen . . .
— Je stelt al twintig jaar voorbeelden, antwoordde Westerlinck. Bij voorbeeld. Altijd maar bij voorbeeld. Een leerling verliest punten voor een stopwoord. Jij hebt al miljoenen keren bij voorbeeld gezegd. Babbelen in de rang. En een sukkelaar die het minst of niets gezegd heeft krijgt dadelijk een zware straf. Als voorbeeld. Om de anderen schrik aan te jagen, de anderen waar je zelf schrik van hebt. We stellen nu ook een voorbeeld. Zoals toen ik vlak voor het examen er uit vloog, omdat ik je een vent van niks genoemd had.
— Sjuistelde noot tsjoen ich spjrak, merkte Coomansje op.
— Vooruit, zei Peters. Alles staat op papier. We hebben de curven getekend. Positief en negatief. En je gemiddelde ligt precies net onder het nievau van de begane grond. Waar wij nog met beide voeten op staan. We maken er dus maar kort spel mee.
— Sja, sja, juichte Coomansje.
— Ik wil dat dossier eens bekijken. Dat dossier van mij.
— Och zwijg, antwoordde Westerlinck schouderophalend. Zwijg. Je hebt ons de papieren over ons ook nooit getoond. Nooit verteld wat er achter onze rug allemaal bekokstoofd werd.
— Onze spullen gepikt voor je eigen jong, godverdomme, vloekte De Herdt.

— Nietwaar, protesteerde Mennes. Nietwaar. Die ogenknikkers heb ik nog. Ze liggen hiernaast in de lessenaar. In de margarinedozen bij de andere dingen. Jullie stoorden de les, spartelden tegen, maakten de zaken moeilijk. Het was voor jullie goed. De dossiers ook. Om jullie beter te leren begrijpen, te helpen, te leiden.
— Gestipte ij of ei, vroeg Peters ijskoud.
— Bij voorbeeld, sprak De Herdt.
— Het ene kan net zo goed als het andere, grijnsde Westerlinck. Op de grens van nacht en dag. Wordt het donker of wordt het licht. Een kind valt in het water. Het wordt gered of het verdrinkt. Een smeerlap wordt gevloerd. Hij stikt of hij blijft leven.
— Sjtikke, sjtikke, gniffelde Coomansje.

Op een teken van Peters sprongen ze alle vier recht. Westerlinck bond Mennes vakkundig de armen achter de rug en sjorde ook zijn benen stevig vast. Dan een prop in de mond, want Mennes begon kinderachtig te blèren. Coomansje en De Herdt stonden er eerst voor spek en bonen bij te kijken. Maar voor ze Mennes behoedzaam op zijn rug neerlegden in de zavelbedding, gaf het jongetje met de hazelip hem een paar nijdige trappen tegen de schenen. En daarna spreidde De Herdt met een troffel rondom Mennes zavel uit, streek hem mooi glad en bracht ten slotte nog een dun laagje aan zodat alleen de ogen en de neusgaten nog vrij bleven. Met behulp van kleine rolletjes papier.

Mennes kon de jongens nog een tijdlang bezig zien met een kuip cement en troffels en tegels. Ze glunderden van vlijt en handigheid. En als ze met alles klaar waren, bleven ze nog een poosje voldaan staan kijken terwijl De Herdt de papiertjes uit de gaten wegrukte.

Toen gingen ze rustig weg. Mennes probeerde zich te bewegen. Zachtjes eerst, uit schrik dat een brutale poging te veel weerstand ondervinden zou en zijn spieren van angst en verwarring verlammen. Maar hij zat zo vast als een muur. Hij was een tegel, een steen, een koude vloer. Die kinderen voortaan onverschillig zouden bevuilen met hun beslijkte voeten, met inkt, met krijt. Met alle smerigheid die ze van de straat en

van huis meebrachten. Soms stiekem. Soms brutaal en onbeschaamd.

Het ergerde hem niet. Het liet hem zelfs onverschillig. En hij bleef liggen, klam en verstard. Tot hij vreemd gevormde geluiden hoorde. Trillingen van joelende jeugd op de binnenplaats, van metselaars en fitters, tikken van een stok boven zijn hoofd. Later een soort vaderlands lied. Tot hij Ronnie boven de gaatjes verschijnen zag. Het jongetje boog zich voorover en raakte heel voorzichtig met een vinger zijn ogen aan. Dat gaf een heerlijk opwindend gevoel. Zoiets als een bevrijding. Van een stenen beeld dat langzaam warm wordt, begint te ademen, gevoel krijgt. Maar toen Ronnie met zijn scherpe nageltjes aan de randen begon te krassen om de ogenknikkers los te maken. Toen voelde hij zo'n ijselijk gloeiende pijn, dat hij niets anders meer dacht, verlangde, hoopte dan slechts steen te zijn. Een steen omringd door stenen. Een vlak van rust. Onwrikbaarheid.

AFSCHEID VAN ASHENDEN MANOR

Hier ligt in 't gras de ingestorte poort
— voorlaatste rest van wat nog was gebleven;
een sluitsteen op wat wij elkaar verzwegen
in 't tastend en steeds meer verdoolde woord.

Als je dit vege huis niet had verlaten
zou tòch niets blijven dan 't niet meer bestaande,
dat ik te vroeg hier eens voor immer waande
en dat wij zouden hebben leren haten.

Wij zijn door een te vreemde gril verbonden
dan dat wij nog dit laatste puin bewaken . . .
Elk kan voor zich slechts nog iets overwinnen

— wij samen niets meer in de laatste stonden.
Hoog staan de transen. Door de rotte daken
druipt langs het spinrag 't regenwater binnen.

In de schors van sommige bomen ziet men wel eens enkele initialen in een hartje. Op de stam van een beuk in Ashenden Park zag ik vorige week dergelijke ruwe hoofdletters in een arabesk, in een krakeling, in die soort van gecompliceerde lus die men wel eens aantreft in het snoer van schemerlampen en stofzuigers, als die niet geregeld worden nagekeken.

Waarom geen hartje? Waarom die vreemde omlijsting? Wat bezielde deze mensen? Wat is er van hun verbond geworden? Stond die vreemde omlijning voor een lus of een strik? Werden zij bevrijd of geworgd? Het gedicht geeft geen antwoord; slechts een vermoeden. En de toelichting geeft geen van beide . . .

EISTEDDFA DOOR DE VOORRUIT

Dicht vallen sneeuw en regen door elkaar.
De sneeuw schuift langzaam naar omlaag. De regen
spat sterren op de ruit en striemt de wegen
waarop ik langs de ruitenwissers staar.

Die slaan van dit eentonig lentelied
de maat als eensgezinde metronomen.
De wind bespeelt de harp der scheve bomen
en huilt langs 't matglas van 't verstopt verschiet

Het siert de mens, zelfs voor dit land te danken,
en lof te zingen in een grauwe kerk
of men een weggeschopte hond hoort janken.

Vanuit een dwarsweg stromen natte schapen.
Eén man blijft toch nog 's zondags aan het werk:
de kudde graast; de herder zal niet slapen.

Llangurig, mei 1955.

TINTAGEL CASTLE

Hier zal wel nooit een lied gezongen zijn.
De burcht hangt aan een afgrond boven 't schuim;
haar wrede wallen slaan langs zout en puin
steenkoude schaduw in de zonneschijn.

Een uitgehouwen trap is 't enig pad
dat ooit gevoerd heeft naar Tintagels hallen;
er is geen voet-breed buiten deze wallen
die wortel geeft aan 't kleinste groene blad.

Hier deelden 't gruwzaam lot der kettinghonden
al wie bezeten waren van een Graal . . .
diep in de Castle Keep Isúlt la Blonde

en hoog King Arthur in zijn wapenzaal.
Hier heb ik tussen 't gras in 't voorportaal
een blauwe bloem die ik niet ken gevonden.

Boscastle, Cornwall, mei 1956.

TWEE LIEDJES VAN DE BENTHEIMER BOCHT

I. BOS BIJ BALDERHAAR

Dit bos heeft mist en zwam en dood voor ogen,
en in het holst een plek die niemand weet.
Wie onder ingestorte regenbogen

hier spoorloos in de nevel wil verdwalen,
en 't daglicht voor een visioen vergeet;
die vindt, als hij de tijd kan achterhalen,

aan 't kruispunt van zijn doodgelopen wegen
in phosphorgloed als in een droom gelegen
de niet bestaande plek die Razel heet.

II. AAN DE WEG NAAR RAZEL

Wil je met mij naar Razel gaan?
de kale heuvels oversteken
en 't overwoekerd bos doorbreken
tot waar de hoge torens staan?

Er moet een weg naar Razel zijn.
Er staat een burcht van witte steen
met wolken om de transen heen
en vaandels op het binnenplein.

Wilst Dou met mii nao Razel gee'n?
De gladde heuvels liggen open;
daar moet de weg naar Razel lopen,
en wijkt de horizon uiteen

in blanke zuilengalerijen
die wapenzaal en wachtpost schragen
en aan hun top het zonlicht dragen
boven de nevel der valleien.

NACH RAZEL — SIEBEN KILOMETER

Maar 't karrespoor door veen en gras
loopt, zegt men, dood in het moeras.
Het kan wel zijn. Ik weet het beter;

er moet een weg naar Razel leiden.
We zien de richting en de naam
wel ergens aan een dwarsweg staan —
en jij moet mee naar Razel rijden.

Uelsen, oktober 1955.

Tussen Itterbeck en Emlichheim staat op de topografische kaart te midden van uitgestrekte bossen een plaatsje aangeduid dat Razel heet. Als men de aldus gespelde naam, zoals het in die streek officieel behoort (hoewel de mensen er gewoon Twents praten), op zijn Hoogduits uitspreekt, zal men begrijpen dat dit aanleiding kan zijn tot het vervaardigen van een gedicht.

Daarvoor is nòg een reden: Razel is niet te bereiken. Ik heb het meer dan eens geprobeerd. Op zeker wel zes of zeven punten van de uitermate slechte puin- en keiwegen van de Kreis Bentheim — het deel van Twente dat toevallig over de grens is terechtgekomen — staan wegwijzers met NACH RAZEL 5 km of NACH RAZEL 3 km, maar al die zijwegen eindigen al na een paar honderd meter in zompen en moerassen, of er zijn berkjes en gagelstruiken opgeschoten tussen de karresporen, of een overgelopen beek heeft bezit van de Landstrasse genomen.

Het bos, waarin Razel toch wel zal moeten liggen, al kan niemand er blijkbaar in of uit, is uitgestrekt, somber, onoverzichtelijk, en vooral op de tumuslusachtige heuveltjes zeer griezelig: een bos voor Böcklin's eenhoorn uit „Schweigen im Walde", of voor een koffer-

moord. Als steeds op de wijze der dichters onbereikbaarheden idealiserend, heb ik me uit zuiver optimisme het vermoedelijk nog maar nauwelijks kloppende groene hart van deze ergerlijke nevel- en moeraswouden voorgesteld als een door de zon beschenen forteres van honingkleurige Bentheimer zandsteen, met vanen en wimpels op de torens, en een wijd uitzicht op de groene glooiïngen van Tubantia Irredenta — als ik mij die uitdrukking in 1955 nog mag veroorloven.

Wat dit laatste betreft: zó erg is het nu ook weer niet dat we die Kreis Bentheim tegen alle sociale en taal- en waterstaatkundige argumenten in, na de oorlog toch maar bij de Bundesrepublik hebben gelaten, want het landschap blijft nu voorlopig nog wel in zijn oerstaat; de wegen blijven onbegaanbaar en de afwatering abominabel. Men ontmoet er dus practisch geen touristen — zelfs geen Duitse . . en het Huis van Razel zal er de eerste vijftig jaar nog wel, in synthetisch zonlicht stralend, uit mist en spinnerag blijven oprijzen als een bewijs van de realiteit van het onbestaanbare.

A. Romein-Verschoor

KRONIEK VAN HET PROZA

Anna Blaman: De Verliezers. J. M. Meulenhoff, Amsterdam. 1960. 3de druk, 1961.

„Ze las de titels. En toen riep ze: „Zeg Bertha, *De Verliezers* van Anna Blaman zie ik hier staan. Dat is pas uit, heb ik gelezen. Is 't mooi?" Bertha weer terug: „Neem het maar mee, als je 't wilt lezen." „Ach ja," zei Driekje aarzelend, „waar gaat het over?" Bertha weer terug: „Over de Verliezers natuurlijk." En Driekje: „Wie zijn dat?" En Bertha: „De mensen... vooral de mensen van goeden wille tot aan hun dood." Driekje zette het boek terug: „Dat weet ik," zei ze, „dat hoeft Anna Blaman me niet te leren." ".

In dit op een wonderbaarlijke manier „proscopische" fragment uit Anna Blamans laatste roman is de zin van het boek samengevat. Want het onthult de melancholieke overtuiging, die de kern ervan is: de mensen en met name de mensen van goede wil leggen het af tegen het leven. Maar het geeft ook de reactie op wat wel schrijfsters meest innerlijke overtuiging was van de verpleegster Riekje de Vos, die zegt: „dat hoeft Anna Blaman mij niet te leren." Want door dit mistroostig feit als „natuurlijk" te ervaren, komt Riekje het in diepste wezen te boven en in zoverre zij immers een schepping van de schrijfster is, is dit ook een overwinning in mineur van Anna Blaman zelf en zou men kunnen zeggen, dat zij met Riekje de Vos haar eerste, wat de klassieke Russische schrijvers noemden *positieve figuur* vorm heeft gegeven.

Er ligt voor mijn gevoel een grote, niet zo gemakkelijk van buiten af te verklaren afstand tussen Anna Blamans voorlaatste roman: *Op Leven en Dood* en deze onvoltooide laatste. Zonder de literaire beschouwingswijze geheel te verwerpen, die zegt, dat zin en waarde van een werk alleen zijn af te lezen uit dat werk zelf, vraag ik me toch af of de biograaf van haar laatste levensjaren niet veel van deze tegenstelling zou kunnen verklaren.

In beide gevallen gaat het om een hoofdpersoon, die aan het leven geneest, zij het niet zonder zware crises en ernstige littekens, al weten we dat wat *De Verliezers* betreft slechts uit enkele aantekeningen, waarin de schrijfster de bedoelde afloop van haar verhaal aangaf. *Op Leven en Dood* streeft van de titel af al naar een meer dan levensgroot formaat: het wil een gigantische strijd uitbeelden van een onverbiddelijke waarheidszoeker, die de godsdienst, de politiek, de liefde tot op de leegte van hun dubbele bodem peilt, maar het is alles te fel en te hevig en tegelijk te ondiep om een innerlijke overtuiging te suggereren. En aan het eind zijn we wat beduusd om de schrale winst, waarmee de held uit die mythische worsteling te voorschijn komt. *De Verliezers* gaat eigenlijk om hetzelfde thema: wat laat het leven ons uiteindelijk behouden? Maar de toon en de accenten zijn totaal anders. Zo luidruchtig gespannen als het eerste verhaal geschreven was, zo gedempt en vloeiend is het tweede. Het is alsof de schrijfster een heel ander palet is gaan gebruiken. De al te opzettelijk vlammende kleuren van hartstocht en grilligheid zijn vervangen door de tussentinten van tederheid, van willen-begrijpen en vooral ook van medelijden. Daarmee kan zij ruimschoots volstaan om ons het simpele leven te tekenen van de verpleegster Riekje de Vos met haar vriendin Bertha en de kleine mensen, met wie ze door haar werk en woning in aanraking komt. In de eerste plaats de zielige weduwnaar Kostiaan. Ook na haar dood kan hij de verslaving aan zijn hooghartige vrouw Lucia niet te boven komen en in zijn verlatenheid klampt hij zich vast aan „de zuster", die zijn vrouw verpleegd heeft en die hem in haar gevoelsreactie kan hem niet redden en met te over de ontoegankelijke patiënte een engel van mensenliefde en zijn laatste toevlucht lijkt. Riekje, actief in haar behulpzame dadendrang, maar wat sloom in haar gevoelensreacties kan hem niet redden en met te weinig verweer tegen zijn zielige aanhankelijkheid, moet ze hem ten slotte toch terugwijzen en hem daarmee onwillens de tweede grote desillusie van zijn leven aandoen, waaraan hij te gronde gaat. Voorzover het

verhaal gevorderd was, ziet men ook het verlies van de hartstochtelijke en overgevoelige Bertha onafwendbaar aangekondigd evenals van de kleinere bijfiguren.

De grote Russen, die een „positieve figuur" nastreefden: Gogolj, Dostojewski, Tolstoi zijn daar nooit bevredigend in geslaagd, misschien omdat zij reikten naar de uitbeelding van engelen en „übermenschen" en dat gebeurt alleen „bevredigend" in de kerkelijke kitsch. Zou Anna Blaman erin geslaagd zijn haar positieve figuur te verwezenlijken, wanneer zij dit boek had kunnen voltooien? Met evenveel overtuiging als weemoed kunnen we daar ja op zeggen. Omdat bij dit haar laatste en onzes inziens belangrijkste werk alle krampachtigheid is weggevallen, omdat de „positieve figuur" hier is nagestreefd niet in het bovenmenselijke, maar in het menselijke vlak een verlies wordt uitgebeeld, dat niettemin geen nederlaag wordt omdat de bitterheid der gekwetste eigenliefde er niet in meespreekt. Zoals Anna Blaman het zegt in de laatste woorden, die zij tot ons richtte: „Kortom het menselijk tekort (het onbegrip, het misverstand), of er nu goede wil of onwil is, ruïneert hier een mensenleven, desondanks blijft de menselijkheid (hier in de zin van talent voor liefde) onaangetast."

Jos Panhuysen: de pornograaf, roman. Uitg. A. A. M. Stols/J. – P. Barth, 's-Gravenhage z.j.

Het stofomslag vermeldt, dat de schrijver „in een concreet geval dat zich hem aanbood" de aanleiding tot het schrijven van deze roman vond. Daarmee blijft de lezer in twijfel of hij eigen bittere ervaringen te boek stelt in dit verhaal van een man van wie in de pers geïnsinueerd wordt, dat hij onder een schuilnaam pornografie zou schrijven. Maar het doet er bijzonder weinig toe of hij zichzelf of een ander op deze onbloedige en onjuridische wijze recht verschaft; waar het om gaat is dat hij dat met zoveel humor en levenswijsheid doet. Het is allerminst een afstraffing geworden en nog minder een aanklacht of klaagzang. Panhuysen weet zich te verplaatsen in de zelfbewuste en toch wat onzekere tweederangsfiguur, die uit een mengsel van

sensatiezucht en verstopte rancune er toe komt zijn collega te belasteren of net weer niet zo te belasteren of hij kan zich, mede door de grootmoedigheid van zijn slachtoffer, zij het dan met wat angst en kleerscheuren, toch nog aan de gevolgen onttrekken. Hij geeft een aandoenlijk beeld van zijn vrouw, wankelend tussen haar willen liefhebben en bewonderen en haar doorzicht in het beperkte talent en de kleine karaktertrekken van de geliefde.

Maar de eigenlijke waarde van dit boek ligt toch in de louterende ervaring van de aanvankelijk wild verontwaardigde belasterde, dat de onredelijkheid meer „als klissen in wolle" haakt dan de redelijkheid en dat er daarom voor zijn verweer niet de plaats in de pers te vinden is, die hem naar hij meent toekomt. Dan volgt hij de weg, die zijn tegenstander hem in zijn dwaasheid gegeven heeft: die maakte van fictie waarheid, hij maakt uit de waarheid van zijn ervaring de fictie van een roman, zodat het verhaal rond loopt, als een slang, die zich in zijn staart bijt. En wanneer hij na deze katharsis weer het redactiebureau van zijn krant uit- en inloopt, fluitend en zingend *Es geht alles vorüber, es geht alles vorbei,* dan wordt de laatste schakel in deze kringloop van redelijkheid en onredelijkheid gevormd door de woorden van de lasteraar, die het geërgerd aanhoort: „Vals natuurlijk, afgrijselijk vals. De zot, de vuilspuit, de pornograaf".

Leo Vroman: Proza. 1960. N.V. Em. Querido's Uit. Mij. Amsterdam.

Leo Vroman behoort tot die vrij zeldzame schrijvers, van wie men te allen tijde om een verloren ogenblik tot een gewonnen ogenblik te maken een willekeurige bladzijde kan opslaan. Want op iedere bladzijde valt te genieten, wat het meest eigen aan hem is: zijn schrijfwijze, zijn woordgebruik, zijn denk- en verbeeldingsvormen. Daarom verdient de firma Querido onze dank, nu ze in deze handzame en verzorgde herdrukbundel a.h.w. een grote schaal vol Vroman-vruchten ter keuze bij ons op tafel zet.

C. Ch. Mout

GEZELSCHAP

Je bent niet anders dan
een gat in de eenzaamheid
ook al zijn we nu samen.
We kunnen nog praten,
maar elk woord
brengt ons dichter bij het laatste.
Tenslotte
moeten wij — jij en ik —
straks
de onbewoonbare woning
van onze woorden verlaten,
als blijkt dat de fundamenten
inderdaad verrot zijn.
Dan
moeten we weer alleen gaan,
ieder zijns weegs zegt men,
door de avond
een stad om te verdwalen,
tot we bij een volgende geestelijke hulppost
ons nieuwe laatste woord kunnen spreken.

Een korte dag
tot het doosje met woorden leeg is
en alle hoop weer vervlogen.

II

Gooi deze zwarte
aarden vaas stuk
tegen een muur
van weerzin
tegen een huis
van zelfrespect
neem een nieuwe kristallen
van afgewogen woorden
doorzichtig
houd hem tegen het zonlicht

en kijk
of er nog geen barst in zit
wees voorzichtig
breek hem niet voor de tijd.

* * *

Zacht zingend heb ik
met een hoed op het hoofd
het overlijdensbericht geschreven:
zeven slagen stilte en
een stem
laat niemand weten
wat wij waren
wij hebben korte tijd lang samen
gepraat
de muziek is uitgestorven
herfst en
de vergeelde portretten van het verdriet.

* * *

REISLUST

Doe nog even mee
met het spel van leven;
straks is ontluisterd
als een viool zonder snaren.
Vertrek tenminste warm
als je weet dat de reis koud is
en ver.
Of is eindeloos niet ver?
Ga dan op een spoorbaan staan
in de zon
en kijk langs de rails
in de verte.
En je ziet
het huis van de dood
en van leven,
eindeloos leven,
eindeloos ver

en een eindeloze koude verreisde.

Spreek het niet.

* * *

Spreek met twee stille woorden
wees een mens nog
denk meer aan leven
de sneeuw valt straks van boven naar beneden
onbrandbare woorden zijn zinloos
als een locomotief zonder rails
wij moeten vredesonderhandelingen beginnen
met ons zelf
om niet meer bang te zijn
voor hem die dagelijks in onze schoenen loopt
laten wij oppassen in het donker
van ons dagelijks gesprek
tastend met zinnen en komma's
voorzichtig uitgestoken
woord voor woord
verder en verder met stille woorden.

* * *

AFSCHEID VAN DE OUDE SAXOFONIST

De muziek die ik voor jou gemaakt heb
betekent niets;
zomaar speelde ik
een kind op een fluitje.
ik had een park moeten aanleggen
of een nieuwe zee voor je ontdekken
een oceaan om op te zeilen.
de tonen woeien uit mijn saxofoon
als bladen in de herfst;
nooit heb ik er een kunnen vangen
behalve toen ik een jongen was
en floot
door de straten van mijn geboortestad.

vroeger had je moeten luisteren.

HUID EN OPPERHUID

zich vooruitwerpend
om hem te vangen
achterblijvend
om hem in de nek te zien
hangend aan zijn zijde om hem
uit zijn evenwicht te brengen
metend zijn voetstap
krimpend zijn gestalte
rekkend zijn verhevenheid
als de opperste huid zich hechtend
als een pantser bewakend
waarschuwend als een mes
vervagend als een onderstroom
afweer
ontvangst
net

boven het oppervlak spelend
een dubbelspel van spiegelbeeld
daaronder zich verenigend
als met de geliefde
zich aan hem onderwerpend
hem zoekend
hem meeslepend in zijn val
voortduwend tot voorbij
de laatste dood
naakter dan waarheid
dan alle kale wegen
hem verbergend achter anderen
als achter een masker
hem verbloemend onder parasol en
baldakijn
hem ontkennend in kelders en nacht
hem vermommend met het duister
en met hem ineenvloeiend

vloeiender dan in water vergane bladeren
en grondelozer
grondelozer dan zwart zand op de bodem
stijgender dan de hartslag
sneller zinkend dan de steen
o schaduw tweede ik
erosie van de eros

S. H. Delhaas

MUNDUS VULT DECIPI (ERGO DECIPIATUR)

In „Kort Bestek" van de oktober-uitgave bespreekt J. R. de paradox, dat moderne humanisten zich vaak gedwongen zien te gaan twijfelen aan de uiteindelijke goedheid van de mens.

Ik geef toe dat het ons vaak heel moeilijk wordt gemaakt, en dikwijls denkt men aan bovenstaande spreuk: de wereld wil nu eenmaal bij de neus genomen worden, dus ga je gang maar en doe het.

Deze gedachten worden versterkt door het regelmatig lezen van persberichten over de schuilkelderwaanzin, en hoe „men" poogt het publiek bij de neus te nemen door het uitbuiten van de angst voor de komende atoomoorlog.

Ik lees in de „Ottawa Journal" deze advertentie: „Wij bouwen schuilkelders compleet voorzien van rozenkrans, bijbel en handboekje voor de Social-Credit. Het laatste is een propagandaboekje voor die instelling.

De Torontose schrijver Ted. Wood deelt mede in de pers, dat hij van de bank geld heeft geleend om een schuilkelder te bouwen, op dezelfde voorwaarden als voor een „woningverbeteringsplan"; $ 420,- af te betalen met $ 11,- per maand.

Ik zit ruim 14 km van het stadscentrum af zegt hij, en de luchtdruk zal niet zo geweldig zijn dat ik hier niet veilig zit, maar .... ik heb mijn vrouw een geweer gegeven en haar schieten geleerd, omdat ik een beetje cynisch ben, over: hoe de mensen zich zullen gedragen als de bommen beginnen te vallen.

Het bekende Amerikaanse propagandablad voor algehele afrekening met Rusland en de spreekbuis voor de raketten en moderne moordwerktuigindustrie „The U.S. News and World Report" geeft in een vier pagina's tellend artikel een advies aan zijn lezers en het

Amerikaanse publiek in het algemeen: om hun eigendommen te beschermen en... op te bergen als „het begint"; het blad doet dit als volgt.

Het vraagt: als de bommen beginnen te vallen, „Wat gebeurt er met Uw spaargelden, Uw eigendom, Uw beleggingen, hoe zal het gaan na de aanval? Zullen dan miljoenen hun aandelen, baar geld en eigendomsbewijzen waardeloos aantreffen? Hoe moeten wij de herbebouwingskosten aanpakken?" Na een kernaanval wordt de schade geschat op — schrik niet lezer — $ 400.000.000.000 (er staat wel degelijk $ 400 miljard).

De meeste mensen zullen vragen: „hoe kan ik mijn bezittingen beschermen?" (Een normaal mens zou zeggen, begin niet met de ellende. S. H. D.)

„Moet ik mijn aandelenbezit veranderen? De regeringsaandelen? De levensverzekeringspolissen? Zullen die nog enige waarde hebben? Wat gebeurt er met mijn inleg wanneer mijn spaarbank met de grond gelijk gemaakt is?"

En nu komt de aap uit de mouw; het tijdschrift adviseert: „niet tot het laatste ogenblik te wachten, en pogen je centen vast te houden, of het in de grond te stoppen, aangezien de regering niet van plan is om na een atoomaanval dit te vergoeden; dus de conclusie is, breng het nu maar naar de bank."

Met aandelen is het een ander geval, beweert het tijdschrift; „U moet er nauwkeurig aantekening van houden, omdat je nooit kan weten welke fabrieken nog overeind staan na de aanval."

Deze aandelen — wat een troost voor de lezers — zullen de eerste zijn die de regering honoreert.

Maar met de assurantiepapieren zal het wel een beetje scheef gaan zegt het blad, want zulke enorme schadeposten uit te betalen, ja, daar moet de regering in bijspringen.

„Verzamel geen juwelen — ik meen dat Jezus dit ook al eens geadviseerd heeft — omdat ze waardeloos zullen zijn."

En het laatste advies is te mooi om het niet te vermelden: „en bedwing Uw spotlust voor een ogenblik, de hypotheekbanken zullen niet onteigenen, U kunt

rustig in Uw huis blijven, tenminste als het nog overeind staat, en Uw afbetalingen voortzetten, d.w.z. als U een bron van inkomsten kunt vinden. De hoofdzaak is, zo adviseert dit tijdschrift: „dat U al Uw financiële bescheiden en aantekeningen in een stevige geldtrommel opbergt, „survival kit", of beter in Uw schuilkelder medeneemt."

Ik meende U dit stuk massabedrog niet te mogen onthouden, en U ziet: „ergo decipiatur" of zoals een inzender in „The Toronto Star" het uitdrukt:

> „Dat een verantwoordelijke regering poogt het publiek wijs te maken, dat er nog een kans bestaat, om na een oorlog met kernwapenen te ontsnappen, en zodoende die oorlog aannemelijk te maken is een misdadige poging tot massa-zelfmoord."

Niagara on the Lake
Canada

KORT BESTEK

A.B.C.

Plotseling loeiden de sirenes in Wiesbaden. Of: plotseling? De spanning had iedereen te pakken — maar dat het toch menens zou worden, neen, dat leek kennelijk onwaarschijnlijk aan de meeste inwoners van het Kurort. Ze belden op naar gemeentediensten, naar politie, stadhuis, brandweer, G.G.D. en wat niet al.

Immers plotseling loeiden de sirenes — ze loeiden op een nog niet eerder gehoorde manier, op de heel speciale voor de ABC-aanval. Zal ik *A*tomair, *B*iologisch of *C*hemisch ten onder gaan? Zie daar de beangstigende vraag.

Hij is vooralsnog niet opgelost, want het paniekje berustte op een defect in de alarminstallatie.

Men moet er om zo te zeggen het ABC van de ABC-oorlog nog leren. Of zou het een „kuur" geweest zijn?

Nehroe in Amerika

is wel vriendelijk, maar neutraal, zo verklaart de pers ons. Zo komt men een heel eind in de volksvoorlichting. Wat zegt U van „Chroesjtsjow is wel vriendelijk, maar pro-Russisch?" Het verschil is dat in het eerste geval de wereld van het Westen wat zuur kijkt en in het tweede geval meer hoopvol. In ieder geval is het duidelijk dat de vriendelijkheid in beide gevallen in tegenstelling staat tot de politieke keuze.

Het wordt moeilijk om zonder paradox of bijbedoeling vriendelijk te zijn.

dJ

EX LIBRIS

De eerste vier delen van **Dirk Costers Verzamelde Werken** (A. W. Sijthoff, leiden, 1961) geven een beeld van de schrijver zoals men hem nog niet kon kennen, nl. door drie delen brieven, van 1905 tot kort voor zijn dood in 1956, verzorgd door Henriëtte de Beaufort, en Het dagboek van de heer Van der Putten, op sommige hoofdstukken uit De Stem van voor 1940 na evenmin bekend. Costers leven en werk vertoont een zo scherpe curve van de roem en de waardering als maar zelden voorkomt, de oorzaken daarvan liggen in zijn persoonlijkheid zowel als in tijd en omstandigheden. Omstreeks 1920 toen hij De Stem oprichtte was hij zo gevierd, dat men naar een tweede voorbeeld moet zoeken, het overstelpte hemzelf, teruggetrokken en bijna schuw als hij van nature was. Maar men zag hem de lijnen trekken waarin de tijd zich bewoog, de geestelijke beweging ervan beschrijven, en men volgde zijn stukken en zijn lezingen met gespannen aandacht. Publiek en schrijvers, vulgus en high-brow eerden hem om strijd. Nijhoff haalde bij de verschijning van het eerste deel van zijn Verzameld Proza in De Gids in 1926 een uitspraak van een van zijn vrienden aan: Wat Coster schrijft gelooft het halve land. Relativeerde hij die populariteit nog, tegelijkertijd prees hij ook Costers stijlkracht. Vrijwel geen van de voornaamste schrijvers en dichters die hem toen niet heeft geroemd, om zijn poëziekarakteristieken bovenal, A. Roland Holst, Marsman, Engelman, zelfs Bloem en Greshoff toen nog. Daarnaast vonden zijn Marginalia grote scharen lezers en werden vertaald in het Engels en het Duits. De grote omkeer kwam na 1930. In hun briefwisseling verklaarden Ter Braak en Du Perron het er over eens te zijn dat Coster moest worden vermoord en fantaseerden geamuseerd hoe elk dan daarbij te werk moest gaan. Coster heeft het als een samenzwering ondervonden, als een georganiseerde reputatieroof, en in elk geval heeft de systematische bestrijding ook ons vrienden en bewonderaars doen verstommen of tot andere gedachten gebracht, zijn latere brieven hebben er een vaak verbitterde toon door gekregen, hij weet het aan die politionele actie van Du Perron met name, dat hij als recensent geïsoleerd en van zijn materiaal afgesneden raakte en dat hij zich als auteur de toegang bij uitgevers geblokkeerd vond. Het is te veel eer voor Du Perrons niet aflatende bestrijding en voor zijn weinig gelezen stalenboeken (in meer dan één betekenis) tegen Costers stijl, daaruit de val van Costers roem af te leiden. Men kan trouwens niet enkel van zulk een val spreken, juister is: een zeer sterk toegenomen tegenstand die ook vroeger wel niet ontbrak naast een aanhang en waardering die minder afnamen dan men door het negatief rumoer om hem heen zou menen, het ereburgerschap van Delft, het eredoctoraat van Amsterdam, de waardeschatting in de literatuurgeschiedenis, bijv. bij dr. Knuvelder geven er blijk van, en tenslotte nu de verschijning van zijn volledige verzamelde werken. De waardering en vriendschap in

Vlaanderen, waar hij lid van de Academie werd, bleef onverminderd, van Streuvels en Teirlinck tot Karel Jonckheere, en het proefschrift van Paul de Wispelaere wordt er al het tweede over hem. Maar tot het laatst is zijn zorg gebleven dat hij de weg naar de publiciteit in ons land, voor boek en artikel niet meer vond, zijn laatste dialogen verschenen ook in het Nieuw Vlaams Tijdschrift.

Een diepere oorzaak voor het sterke verschil van op- en neergang in Costers faam moet dunkt mij gezien worden in wat men kan noemen het toenemend snelverkeer in het geestesleven. Alle waardering gaat sneller voorbij, de jongsten behoeven slechts ouder te worden om het te merken. Dat het verschil bij Coster extra groot is, een zuigkracht van het ebbend getij toch minder sterk dan bij bijv. de beide Querido's of Van Genderen Stort, maar weer sterker dan bij Antoon Coolen of Bertus Aafjes, wier roem trouwens meer verdeeld raakte dan teloor ging, en even sterk als bij Verwey in bepaalde perioden van zijn leven, het vindt ongetwijfeld vooral zijn oorzaak in het kenterend getij van de naoorlogsstemming van 1920 en de vooroorlogsstemming van 1930 en in al wat dat aan verschil van geestesgesteldheid met zich brengt. Het levensvertrouwen dat na de eerste wereldoorlog alom weer opstuwde viel met het troostelozer worden der samenleving en het dreigender en kwaadaardiger worden der internationale verhoudingen na 1930 terug tot een voor weinig of niets meer te winnen levenswantrouwen, dat na de tweede wereldoorlog in de diepte culmineerde. Coster moest ten val komen doordat hij de markantste representant van een tijdgeest is geweest en niet zoals Du Perron en zijn navolgers het zo simplistisch wilden afdoen, een gemakkelijk te ontmaskeren kwakzalver. Het blijkt merkwaardig genoeg uit de reacties ook nu nog bij het verzameld werk, dat men nog niet van hem af is, dat hij wederom tot soms heftige discussie en reactie aanleiding geeft, d.w.z. dat zijn tegenstanders ook nu nog met hem te stellen hebben en hij niet zwijgend aan de vergetelheid valt prijs te geven. Nog weer prikkelt hij of lokt verzet uit, maar ondertussen heeft telkens weer onder de weerstanden door de een dit, de ander dat in hem te prijzen. Tezamen levert dat op dat men het er over eens is, dat hij een van de eersten is geweest die uitzag naar tekenen van een europese geest, en die voor de problematiek van het falend Europa een diagnose en formule zocht, die in de literatuur verder en vaker over de grenzen zag dan de meesten, van Stendhal (later Du Perrons idool) en Flaubert tot Dostojewsky, en Unamuno; dat hij tegenover de eenzijdige tachtiger aesthetiek begon met een levenscritiek die de confrontatie met de persoonlijkheid vooropstelde, en daarmee een schakel werd tussen Verwey en Marsman, en hoe anders ook door hen toegepast, tot Ter Braak en Du Perron; dat zijn befaamde ethiek veeleer neerkwam op een aanvaarding van de gehele levende mens dan op een verengd moralisme en hij zijn strijd zeker niet voor de braafheid voerde maar tegen het levenloze, het liefdeloze en het koud verstande-

lijke dat hij het noodlot van de westerse technische cultuur zag worden; dat hij als eerste de nieuwe dichters inluidde met Nieuwe Geluiden en verborgen of vergeten schatten opdolf in de „Oude Geluiden". Om dit alles heeft Nijhoff hem een groot criticus en een groot essayist genoemd. Zeer was hij dit als aforist, ook het Dagboek bevestigt dit. En als men de moeite neemt Het Dagboek van de heer Van der Putten te lezen, waar weinig recensenten zich de tijd voor lijken te gunnen, dan zal men er een veel vlijmender, en ook heel wat minder weerloos op zijn tijd, bijtender en feller, en dan op zijn beurt weer een van de wereld zich afwendend mysticus, of soms een naar het aardse toegekeerd sensueel genieter, en meermalen een schrijver aan wie men zeker niet kan ontzeggen dat hij een prozaïst is die soms doet denken aan Couperus en soms aan het idool van zijn vijanden ... Multatuli. En die, om beurten zachter en heftiger, niet onverwant is aan de uit de vergetelheid geroepen Nescio.

Anthonie Donker

Gegevens over de medewerkers:

L. Kolakowski, in 1927 geboren, is professor in de filosofie aan de Universiteit van Warschau. Hij was hoofdredacteur van „Studia filosoficzne" en tot midden 1957 een van de redacteuren van „Nowa Kultura". In 1959 publiceerde hij een werk over Spinoza. Zijn „Lof van de inconsekwentie" verscheen in 1958.

Mr. A. H. Wertheim-Gijse Weenink. Studeerde rechten en muziek. Publiceerde, meestal onder de naam Wilma Wenk, o.a. in De Groene. Voornaamste belangstelling: historie.

Ook van de jaargang 1961 zullen

stempelbanden

beschikbaar zijn om de losse afleveringen in te binden.

Prijs *f* 3,-

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij:

UITGEVERIJ „NIMO" - MONNICKENDAM
KERKSTRAAT 48-50 – Tel. (02995) 336 – Giro 256907

Maak Uw kennissen attent

op de reeks speciale nummers van

DE NIEUWE STEM

En . . . .

een abonnement kost slechts f 11.50/Bfr 175 p.j.

Het abonnement kan uitsluitend ingaan per 1 januari of 1 juli en kost voor Nederland *f* 11,50 per jaar (*f* 6,50 per half jaar). Voor Belgie Bfr. 175 per jaar. Voor buitenland *f* 15,– resp. Bfr. 225. Voor studenten ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs resp. *f* 10,– en Bfr. 150.

Losse nummers *f* 1,50, resp. Bfr. 25.

De Nieuwe Stem

Bijzondere afleveringen die nog leverbaar zijn:

★ GELOOF-ONGELOOF, een discussie over dit onderwerp, waarvan deelnemers: W. F. Wertheim, J. J. Buskes, O. Noordenbos, B. Delfgaauw, J. Kruithof, Leo Apostel en anderen.

128 pag. (2 delen) ƒ 3,– /Bfr. 50

★ 12 OP 1 BALCON, waarin besproken worden: Soekarno, Ho Chi-minh, Kassem, Nasser, Tito, Verwoerd. Bourguiba, De Gaulle, Nkrumah, Salazar, Trujillo, Castro.
Een confrontatie met bestuursvormen, die gekenmerkt worden door duidelijk dictatoriale trekken.
Inleiding en samenvatting van Prof. Fr. de Jong Edz.

160 pag. en uitslaande illustratie ƒ 3,75/Bfr. 60

★ GARCIA LORCA-NUMMER, geheel gewijd aan de op 19 augustus 1936 vermoorde grote Spaanse dichter, met medewerking van: Prof. Dr. G. J. Geers, Francisco Carrasquer, Hendrik de Vries e.a. Met foto.

48 pag. ƒ 1,50/Bfr.25

★ SPANJENUMMER, een zeer objectieve beschouwing van de huidige toestand in Spanje en een vlammend protest tegen het Franco-regiem. Samengesteld door Dr. G. J. Geers, met medewerking van o.a.: Francisco Carrasquer, Jef Last, Albert Helman, Z.E. J. M. de Semprún Gurrea en vele anderen.

104 pag. en 4 pag. kunstdrukillustraties ƒ 2,80/Bfr. 40

★ KUNSTNUMMER met medewerking van: Mevrouw Dr. A. Romein-Verschoor, Paul Citroen, Anthonie Donker, Johan de Meester, G. Th. Rietveld, A. van Domburg en Willem Andriessen.

128 pag. en 8 pag. kunstdrukillustraties ƒ 3,50/Bfr. 55

★ DROOGSTOPPELNUMMER, met medewerking van: W. F. Wertheim, Mevr. A. Romein-Verschoor, P. Spigt, G. J. Resink, J. J. Buskes, J. B. Charles en Th. van Tijn. Hierin o.a. heropening discussie over de zaak van Lebak en voor het eerst in de geschiedenis een foto van Batavus Droogstoppel.

120 pag. en 4 pag. kunstdrukillustraties ƒ 3,25/Bfr. 45

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij

UITGEVERIJ „NIMO" - MONNICKENDAM

KERKSTRAAT 48-50 – Tel. (02995) 336 – Giro 256907